

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Secundus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIÆ
SOCIETATIS JESU
LIBER SECUNDUS.

CAPUT

I.
Nova subsidia in Tucumaniam & Paraquariam inducuntur.

Joannes Romerius Socii præficitur.

Pauperum integritati curantur.

Socii per Provincias distribuuntur.

ODEM Anno, quo Chilense regnum Societatem accepit, Joannes Sebastianus Parricius Provincialis, in Tucumania Paraquariaque subsidium Joannem Romerum, Gasparem Monroium, Joannem Vianam, & Marcellum Lorençanam Sacerdotes, variis temporibus ex Hispaniâ adfectos, necnon Joannem Aquilam Laicum submisit. Et quia Claudius Aquaviva Generalis recentibus litteris mandaverat, Socios è Brasiliâ ab Josepho Anchieta ante quinquennium missos subesse Peruvia Provinciali debere, Joannes Romerus vir tanto oneri par, pro Joanne Fontio in Peruviam revocato, præesse Tucumania Paraquariaque Socii jussus est. Cujus prima cura fuit mandata Provincialis sui exequi; jubentis, ex consilio Patrum Seniorum, prædium in Salensi Tucumania ditione, pro alendis Missionariis ab defessore suo dono acceptum, dividere: nam prima illa Societatis Peruanae columnina prudenter censebant, Deum eorum corporibus non defuturum, qui animarum lucro se totos traderent: nec cum instituti nostri rationibus quadrare, si viri Apostolicis excursionibus destinati implicarentur agrorum procuratore. Amoto eo obstaculo, Joannes Romerus ex designatione Provincialis Socios in regiones sic distraxit. Alfonso Barfenam, Joannem Salonium, Marcellum Lorençanam & Joannem Aquilam Paraquariae metropolim insidere; Emmanuelem Ortegam & Thomam Fildium in Guaraniâ perseverare; Petrum Agnascum atque Gasparem Monroium Omaguacis Christo lucrandis insistere; Franciscum Angulum & Joannem Vianam in Tucumania metropoli rem Christianam curare jussit. Ipse more ducis nullo loco fixus, consilio & manu promptus, ubique aderat, exiguis copiis & seipso immensitatem terrarum occupans.

CAPUT

II.
Salonius & Lorençana per Paraquariam latissime excurrunt.

Salonii facies aduertitur.

IOANNES Salonius de Societate in Assumptionis urbe toto quinquennio perseverarat, cohiberatque animi impetum, volentis ad longinquas expeditiones pergere; ratus nihil gratius Deo se facere posse, quam si cives & suburbanos in officio contineret. Sed ubi subsidiarii Socii advenere, ab Barfenâ flagitat, ut sibi cum Marcello Lorençanâ, partim adverso Paraquario, partim per littorales sylvas & paludes, quantum viribus humanis eniti possent, Divini verbi seminandi ergo, ireliceret. Impetratâ missione, exiguo viatici apparatu, se dant in viam. Ibant per paludosa loca umbilico tenus aquis sæpè immerfi: luctabantur cum arundinetis: vias tigribus & viperis infestas pervadebant: inundatas cluvionibus terras tranabant, tantâ corporum incuriâ periculoque, ut quandoque supra genua luto paludoso impliciti, pluviam reliquo corpore totâ nocte exciperent. Contigit aliquando, ut uterque ab adventitiarum aquarum murmure perterrefacti, intempestâ nocte, subitam submersionem timerent, quam ut præverterent, nitratum pulverem (uti in his regionibus fieri quandoque solet) ad usum excitandi ignis ex sacco elicere: at cum tenebrarum errore liberalius, quam par erat, escæ applicuissent, concepta flamma ita involuit Salonium, ut excoriatâ facie, & palpebris adustis, ad aliquot dies non sine immenso dolore cæciteret. Eodem tempore Marcellum Lorençanam ægrotantem Solis immensus ardor, culicum diu noctuque in paludosis locis fodicantium infestatio, nebulæ gravitas, ciborum insolitorum usus ad

extrema

extrema deduxit. Refectistamen utcumque viribus, centum leucas ab urbe progressi, Cucuisenses, Guarambaræos, Piraienses, Itatinos, Atiranos, distitos inter se Paraquariæ populos, Sacerdotibus magna ex parte destitutos, adivere. Sed Deum immortalem, quali fructu? littorales sylvæ excussæ, latebræ sylvestrium hominum indagatæ, sermo divinus ubique sparsus, omnes denique venatorum Apostolicorum industriæ ita depromptæ, ut magna ferorum hominum multitudo, Baptismo aliisque lustrata Sacramentis, quinque mensium spatio, quo hæc venatio duravit, in casses Christi sese implicuerit. In reditu, sacri venatores pænè palmam Martyrii reperere, conspirantibus in utrumque ferocissimis Barbaris, quorum manus non evasisent, nisi, accepto per puerum indicio, torto itinere periculum prævertissent. Triginta ab urbe leucis per Guaicuræorum, in Hispanos nuper rebellium, atque cædibus omnia complementum fines, protegentibus athletas suos Superis, indemnes etiam transiere.

INTERIM Alfonso Barlena, suo more, sermonibus planè divinis, & Sacrorum Administratione, diu noctuque æquè in Indos ac Europæos beneficis, solus numerosam urbem pascebat: donec Joannes Romerus, collectâ per quadringentarum leucarum iter magnâ animarum messe, Socios pro munere lustraturus, ex ultima Tucumania adveniret: qui quidquid ad augendam Dei gloriam faciendum pro tempore putavit, facile confecit. Alfonso Barlenam, recenti ægitudine atque laboribus Apostolicis pænè confectum, debitâ cum veneratione amplexatus, tantisper quiescere voluit. Salonium & Lorençanam honestissimis periculis defunctos, ab sua expeditione reduces, paterno amore excepit. Insuper Salonium, pro re Christianâ fideliter quinquennio in urbe administratâ, religiosi laudibus commendavit. Mox, distributis inter paucos officiis, universos Paraquariæ Ordines, Societatis more, curandis suscepit. Sacerdotes urbis pænè omnes, seditionem movere paratos, cum Episcopi Vicario conciliavit; publica juventutis offendicula amovit; corruptos mores, tum per se, tum per emissarios pueros, qui Christianâ libertate turpium sermonum & juramentorum consuetudinem atque alia vitia carperent, correxit. Quâ in re memoratu jucunda mihi videtur duorum puerorum simplex audacia, toridem cives, quod unico tantum genu flexo Sacro-sanctum Sacrificium indecorè in templo spectarent, reprehendentium: quod ad eò venustè & urbanè (summum Regem utroque genu dignum adorari in aurem susurrantes) fecerunt, ut unus civium suo cenfiori equum pro monitione, & alter pretiosa tibialia, narrando prorsus cincinnatulis Europæis exemplo, dono dederint. Inter gravia Concionum negotia Romerus non intermittebat puerorum curam, tantâ cæterorum Sociorum in idem officium propensione, ut ipsemet Barlena, Peruvix & Tucumanix Apostolus, multarumque palmarum vir, in deponantâ ætate nusquam se voluerit ab iis per vices docendis eximium: dicere solitus, rem utilitate metiens, si reviviscerent vires, onus erudiendorum puerorum lubentiùs se, quàm concionum, in summâ celebritate auditorum habendarum, assumpturum. Sed princeps omnium studium erat Indos omni ope juvandi. Romerus tantâ contentione Guaranicè loqui discebat, ut Barlena in suburbanâ excursionem, paucorum dierum opus, ejus concionem cum audisset, non potuerit temperare, quin beatos evangelizantis pedes utrâque manu prehensens summâ veneratione oscularetur. Denique nobiles, cives, plebei, senes, fæminæ, Indi, Æthiopes, Hispani, uno ore fatebantur, post adventum Sociorum planè immutatam Rempublicam. Primores urbis utilitatem, non præsentem solum fructu, sed futuri spe emolumenti æstimantes, quoquo modo enitendum censuere, ut bonum, quod quasi per transfennam experiebantur, perpetuitatem acciperet. Igitur Magistratus civilis, & Quæstores Regii, ad Regem Catholicum litteras mittunt Societatis laudibus plenas, postulantes ut vellet, Regia autoritate interpositâ, Jesu Socios quàm plurimos, imperatâ mansione, submittere: iidem eandem rem ab Claudio Aquavivâ Generali, & Joanne Sebastiano Parricio Provinciali, amplissimis verbis etiam postulavere. Nec his contenti, manum operi admoventes, fundum pro templi & domûs nostræ areâ, commodo urbis

Salonius & Lorençana de vitâ periclitantur.

CAPUT
III.
Assumptio-
nis urbe ab
Sociis excollitur.

Joannes Romerus multa facit memorati digna.

Vitia per pueros utiliter castigata.

Pueros docendâ munus commendatur.

Urbs Assumptionis Societatis sedem postulat.

in loco, sumptu publico coëmère: cuius fundamenta dum jaciunt, Joannes Rómerus, sui muneris non negligens, Joannem Salonium & Marcellum Lorençanani in Guairaniam ad lustrandos pro se Socios amandat.

CAPUT
IIII.
Guairania
lustratur.

1594.

Guairania
Sociorum
labores.

Eidem duo
oppida fun-
dant.

Emmanuël
Ortega laus.

Ea, tñni.

Præstigiato-
ris carver-
sio.

GUAIRANIAM excolere pergebant Emmanuël Ortega & Thomas Fildius, Villaricæ ab hinc quinquennio commorantes. Eò ibatur ex Assumptionis urbe longissimo centum & quinquaginta leucarum itinere, eâ tempestate, increscentibus pluviâ paludibus, pœnè intranabili. Omnia tamen pervicere Salonius & Lorençana, quâ natando, quâ cimbulâ aut equis subinde vecti, quâ nudatis corporibus cum cœnosa eluvione eluctantes, numerosâ animarum prædâ, in obviis Indorum pagis, Baptismi & aliorum Sacramentorum collatione, collectâ. In civitate Regali decem dies commorati, Hispanos & Indos omnes, Sacerdote dudum carentes, ritè expiatos sacro pane pavère, Ethnicos frequentes baptizavère, solutos matrimonii vinculo adstrinxere: ibi cimbæ ex una arbore concavas, cum gratulatoriis Emmanuëlis Ortægæ & Thomæ Fildii litteris, necnon viæ levamentis, sexaginta leucas obviam missas ascendere. Ex itinere sex Indorum oppida, ad Huibai fluminis littora, sacrorum etiam expertia, pluribus ad partes Christi traductis, ingenti cum fructu curavère. Villaricam inveci, post mutæ gratulationis officia, pro munere suo in facta Sociorum inquirentes, humanis viribus majora reperere. Nam in duos illos viros incumbibat immensæ Provinciæ, nullum alium Sacerdotem habentis, onus: quorum munus erat, Hispanis sacra omnia ministrandi, Neophytorum pagos hinc inde sparsos percurrendi, sylvestres homines, semotis in nemoribus degentes, ad humanitatem fidemque capefendam sollicitandi, adventantes Ethnicos Baptismi ergò erudiendi, dispalatos reducendi. Qui labor pœnè nullus erat, si conferretur cum assiduitate curandorum omnis generis hominum Villaricam confluentium, adeò notabili numero, ut quamvis diu noctuque operi insisterent, fieri tamen non poterat, ut singulorum Confessiones, saltem semel in anno, exciperent. Templum habebant multitudinis capax; & tamen in foro erudiendi erant Neophyti Catechumenique, quorum quatuor quinqueve millia, sacris præcipuè diebus, doctrinæ & Sacramentorum ergò, summâ aviditate concurrebant. Jam verò si pestis grassabatur, nullam quietem fumebant Socii, per abrupta montium, per torrentium faxa per fluminum pericula, per invidia nemora, per infestas præstigiatoribus latebras, per oppidorum & pagorum angulos, agrorum corpora indagantes, ut singulorum animis mederentur. Præterea duo oppida ex reductis Barbaris, operâ eorum, non procul Villaricâ surrexerant; quorum oppidorum inquilinos, ut filios in Christo abs se genitos, omni ope præsertim juvabant. Inter quæ officia ita sibi attendebant, ut nihil præ cultu Divino suâque salute antiquius habere viderentur: & profectò tanta opera, quanta narravimus, fieri non poterant, nisi ab hominibus suos mores ad normam instituti nostri exigentibus. Eminebat tamen Emmanuël Ortega sanctitate vitæ, laborum tolerantia, & favoribus divinis, inter eximios Societatis heroës amplissimum locum meritis. Mense integro Villaricæ posito, Salonius & Lorençana, prout jussi fuerant, longè majori, quam antè, æstimatione Socios amplexati, iter suum, oppidis & pagis Apostolico more ubique lustratis, relegere. In reditu, ad Huibai fluminis litus, præter plurimos mortales per Baptismum & alia Sacramenta Christo assertos, insignem cladem Damoni intulere, reducto ad humanitatem insigni præstigiatore, qui Hispanum puerum, & Indorum pat, necnon geminos filios suos, phanaticus Abrahami imitator, horrendo ritu, tenebrarum patri sacrificaverat. Nec tacendum alterius Ethnici, ad necem hostem suum quærentis, facinus, qui audito Christianorum præcepto, inimicos odisse vetante, non priùs Baptismum recepit, quam hosti se, publica redintegratæ amicitia significatione, ex lupo repente factus ovis reconciliaret. Sexto postquam discesserant mense, Salonius & Lorençana in Assumptionis urbem reduces tanta, quanta oculis perspexerant, narravère. Quibus rebus cognitis, Alfonso Barsena, Emmanuëlem Ortægæ non dubitavit pleno ore Guairaniæ Apostolum

appellare,

appellare, in emeritâ senectute nihil exoptans avidius, quàm reliquam vitam in vestigijs tantû viri relegendis ponere. Post aliquantulam quietem, Salonius & Lorenzana statim se ad intermissa caritatis referunt officia; Paraquariensium pagos, quos in eorum absentia Romerus & Barlena Apostolicè etiam percurrerant, pervagantes.

IN Assumptionis urbe mirum in modum surgebat templi fabrica, Magistratûs præsertim benevolentia, qui operas inter cives omnes ita partiti fuerat, ut nulli essent ab labore exempti: divites servitia submittebant: fabri sine mercede fabricabant: pauperes, cibatu ab potentibus ministrato, contenti, operi insiltebant: pueri, feminaeque, nullo Indorum Hispanorumve discrimine, terram atque aliam materiam bajulabant, dictitantes, omnibus profuturam molem omnium manibus erigi debere. Romero identidem flagitanti, ut ab pretiosa nimis materia abstinerent, ne civitas supra vires gravaretur; uno ore respondebant, nihil quaestuosius esse, quàm pro bono Jesu pretiosissima quæque impendere. Anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, solemnè apparatu in novam ædem nondum perfectam venerandum Christi Corpus inductum est. Quæ etiam tempestate Joannes Romerus, relicto, qui Socii in Assumptionis urbe & Villaticæ degentibus præfesset, Marcello Lorenzana, ad Sanctæ Fidei oppidum secundo Paraquario & flumine Argenteo navigavit: ubi quæcumque in Assumptionis urbe fecerat, solus ipse per octodecim integros menses renovavit: tanto Indorum Hispanorumque concursu, & laborum fructu, ut civitas perspectis utrorumque conversionibus, ab Peruvix Provinciali, honestissimis verbis laudatò Romero, Socios & perpetuitatem sedis postularit. Interim Joannes Aquila, in rebus domesticis utilis, & bonus adjutor, qui etiam in tyrocinio Deum quingentis amoris actibus numeratò singulis diebus colere solebat, in Assumptionis urbe extinctus est, eoque, quo in sepulcrum illatus est, die Alfonso Barlenam maligna aura ita afflavit, ut per sex horas, profligatis in reliquam vitam residuis viribus, exanimatus jacuerit.

DUM hæc per Paraquariæ Præfecturam gererentur, Societas Omaguacatum genti, Christo & Hispano nomini conciliandæ, feliciter æquè ac fortiter insiltebat. Omaguacæ Tucumanix fines, quæ Peruvix obtenditur, habitant. Sub initia occupatæ provinciæ Hispanis servierant, & multi Christi fidem receperant: sed ab triginta ferme annis, occisis Christianis Sacerdotibus, atque Hispanorum plurimis, rebellaverant, cædibus & latrocinii non tantum vias ipsas, quæ in Peruviam itur, verum etiam villas ac oppida infestantes. Nullus erat ad ferocissimam gentem domandam aditus: crudelitate sese undique sepierant: Hispanis incassum diu omnia frustra expertis. Mixti omnes, Ethnici Christianique, antiquis vivebant moribus, nulli rei magis intenti, quàm ne rursus in Hispanorum manus, vindictæ metu, inciderent. Sed Gaspar Monroius, pulchræ mortis avidus, Christi auspiciis omnia tribuens, Hispanis omnibus temeritatem propositi dissuadentibus, cum Joanne Toletano laico Cruce armatus, eò ire ausus, præter spem à Barbaris hospitaliter exceptus est. Quis credat? sermonis Divini vi, paucorum dierum spatio, quinque oppidorum municipales, cædibus & sacrilegijs infames, Socii se erudiendos tradidère, Christiana nomina postulantes. In primo congressu, ex his lupis sexcenti in oves mutati, per primi Sacramenti ostium in Christi ovile inducti sunt: ducenta & octodecim Christianorum paria, abjuratis erroribus, matrimonii vinculo alligari se siverunt: ut discas; humanas rationes præ divino præsidio spernentibus, ardua quæque in proclivi fore; si magnanimitas adhibeatur. Manifesto Dei auxilio Sociorum virtus in pagorum uno adjuncta est: quippe Ethnica mulier, recenter Christianis imbuta Sacramentis, ad conditum baptizandis diem & locum, invitante Monroio, venite renuens, in agro repentino fato dirigit. & infans ab parente, ne sacris initiaretur, clam habitus in latebris, etiam inexpectatus obiit: quibus portentis territi Barbari turmatim ad Montoium concurrebant, cælestes minas tempestivè recepto Baptismo prævertere amantes. Observatum est his

CAPUT
V.
Res in Assumptionis & Sanctæ Fidei urbibus benè geritur.

Assumptionis templum erigitur.
1595.

Sancta Fidei urbs excollitur.

Mors Joannis squila.

Barlena maligna aura afflatur.

CAPUT
VI.
Gaspar Monroius Omaguacæ Christo lucrâ dis insiluit.
Omaguacatum mores.

Gasparis Monroii magnanimitas.

Sexcenti baptizantur.

*Demonium
invidiæ.*

CAPUT

VII.
Piltipicone
conciliatio
pax cum
Omaguacis
stabilitur.
Piltipiconis
mores.

*Gasparis
Monroio ma-
gnanimitas.*

*Monroii
Oratio.*

*Monroii pru-
dentia.*

*Omaguaca
pacificatur.*

CAPUT

VIII.
Reliquæ
Omaguaca-
rum res nar-
rantur.

temporibus, quibus solemnè ceremoniâ sacro Fonte Catechumeni tingebantur, frequentissimos simul canes in forum, præter morem, convenisse; adeo terribiles latratus baubatusque edentes, nihil ut dubitaretur eorum fauces infestas esse ab Dæmonibus, prædam sibi eripi caninâ rabie ululantibus.

ULTERIORIBUS ausis obstabat Piltipico, Mortalium ferocissimus, interioris Omaguacatum regionis oppidum insidens. Is ab triginta fermè annis omni se scelere turpaverat, Sacerdotum sanguine sacrilegas manus sæpè imbuerat, templa cremaverat, Cruces everterat, Oppida & Villas Hispanorum depopulatus fuerat, viatores, quoties se occasio obtulerat, atrociter mactaverat; omnia denique, externi nominis odio, sulque deque habebat. Nihil profuerant Prætoris Tucumaniz conatus, nihil Hispanorum virtus tot acceptis cladibus in vindictam irritata, nihil blanditiæ, nihil promissâ, nihil Baptismi olim ab eo suscepti reverentiâ commemoratio: incassum ceciderant cuncta. Gaspar Monroius, considerata hujus monstri conditione, non satis apud se statuebat, quid sibi faciendum esset: nam si se tyranno objectum iret, certa mors timebatur: si obstaculum non amoliretur, ultra tendere non poterat. Certus denique pro propagandâ fide periculi adeundi, amore Christi piè temerarius, cum Socio se dat in viam. Adventantem Piltipico superbè excepit: sed Monroius æstimans non aliam rationem ad eludendam hominis superbiam certiores fore, quàm si honorem parvi se facere ostendèret, Christianam fortitudinem ferocitati opponens, in hunc fermè modum tyrannum alloquutus fertur. *Vides, inquit, ò Piltipico, quanto tua salutis desiderio flagrem, qui, cognita morum tuorum insolentiâ, mortem non veritus, inermem me & indefensum tibi objectum venerim: nullus Sacerdos in Omaguacatum regione tua sævitia superest: tu non unos crudeliter excruciatos trucidasti: templa Christiana combussisti: Cruces deturbasti: sacra prophanaque, miscuisti. Quæ scelera sigillatim recenserem, si iracundiam tuam irritare, quàm te ad penitentiam invitare, mallet. Hæc una causa spernendæ mortis fuit, ut te ad penitentiam excitatum, matura jam Dei ira eriperem. Nemo mortem amat, nisi egregio præmio inescatus. Tua salus aditæ mortis magnam pretium mihi est, quæ olim sanguine Christi constitit: redimere meo periculo veni æterna supplicia tue senectuti in terram proclivi imminentia. Pro te vadem me sistam æterno Iudici, si respiscere mavelis, quàm in crudelitate persistere. Elige de duobus unum, vel salutem tuam, vel meam mortem: utrumlibet mihi in votis est; nam pro Christo mori lucrum erit, & perditioni te eripere summum gaudium.* Hæc erecto præsentique animo cum dixisset, atque insuper Hispanorum iras supra modum proritas exaggerasset, advertit tyrannum posito supercilio nonnihil se humanius habuisse: nam mox è levi cucurbitâ vinum Monroio propinavit; qui quamvis summopere abhorreret ab ejusmodi portione, quam sciret è tritico Turcico, vetularum dentibus trito, factam, admisit tamen, & summis labris libavit, tantâ approbatione hominis, suum poculum admitti gaudentis, ut illic se Sacerdoti inclinans, plerosque oppidanos suos Christianâ doctrinâ & Sacramentis imitandos stiterit. Monroius, in omnem occasionem rei benè gerendæ intentus, illicet à Piltipicone petit, & impetrat ad ultiores Omaguacatum populos commeatum: apud quos magno fructu verbum Dei seminatam ivit. Ex eâ expeditione redux, Piltipiconi se iterum sistit, cum quo pacis conditiones ex voto constituit. Quibus rebus cognitis, Joannes Velascus Ramites Tucumaniz Prætor omnibus latitiis incessens, datis ad Gasparem Monroium honorariis literis, legitima confirmatæ pacis instrumenta, suo & urbanorum Magistratum Chyrographo impressa, mittit, rogans, ut ea nomine publico Piltipiconi explicaret. Quâ re etiam ex animi sententiâ confectâ, finitimæ Hispanorum urbes gratulationis signa edidère, pacem, vitam, bona, villas, prædia, templa, urbes, filios, omnia denique Gaspari Monroio, pacis arbitro, se debere affirmantes.

INTERIM Petrus Agnascus, multis in ducentarum leucarum itinere baptizans, I ex Frontonum finibus Tucumaniz urbes transectus, Gaspari Monroio, prout in mandatis habebat, se tandem adjunctum venit: qui adunatis viribus Omaguaca-

rum

rum pagos multoties percurrentes, nihil eorum, quæ ab Apostolicis viris factitari solent, omisere. Satis constat, utriusque operâ bene magnam multitudinem, partim de novo Christi partibus additam, partim reconciliatam ubique fuisse. Quamquam memoriæ proditum reperio, Piltipiconem magno obstaculo fuisse, ne superstitione penitus inter Omaguacas aboleretur. Nam quamvis pacem sincerè cum Hispanis sancivisset, pertinaciter tamen cum Deo amicitiam redintegrare, pristina libertatis amans, renuebat. Quibus moribus cum etiam Didacus Telius, Omaguacarum facilè princeps, & plerique gentis Primores viverent, exemplo corrumpebant populares, Optimatum suorum auctoritatem sequi plerumque amantes. Tantas res agentem Gasparum Monroium febris prostravit, lectoque in Cucuisensi Omaguacis finitima urbe, sub curâ Petri Agnasci, affixit. Ibi dum ambo morantur, fama percrebuit, Omaguacas, Piltipicône & Telio inceptoribus, cum Chiriguanis bellicosissimis populis amicitiam eo sine inivisse, ut viribus junctis Cucuisensem urbem invaderent, devastarentque: quæ fama (quamvis deinde inanis reperta sit) in causa fuit, cur Piltipico & Telius è valle sua, Hispanorum industriâ, educti, in vinculis haberentur. Mox immisâ militum cohorte, Prætoris jussu, Casiquius alter, potens & turbulentus, extractus etiam est, qui adnitentibus Sociis, admisâ Christi fide, ipso Tucumania Prætoris honoris ergò spondente, inter civium & militum hilaria Baptismum suscepit. Non diu post, septuaginta Omaguacæ, Dominorum suorum caritate & desiderio, ad urbem venientes, Sociorum nisu, Christo nomen dedere. Et ut videas nihil diminutos Misericordiæ Divinæ thesauros, Piltipico ille, tot parricidiorum & sacrilegiorum reus, vexatione intellectum dante, in vinculis sapiens, lethali morbo ante mortem per Gasparem Monroium Deo reconciliatus est. Didacus Telius in fide etiam perstitit. Non eadem fuit fors alterius Casiquii, qui, filio optimæ indolis ad transfugium frustra sollicitato, aquis se suffocavit: patris cadaver filius ipse & alii ad terrorem cæterorum cremavere; Deo, inter Misericordiæ opera, Justitiæ fulmen quandoque vibrante. Interjecto tempore Tucumania Prætor non nescius Barbaros ab Optimatum suorum moribus pendere, Omaguacarum Primores ad interiora Provinciæ circa metropolim traduxit; quo factum, ut demptis capitibus imposterum universa gens, in potestate Hispanorum utcumque perseverans, fidem Christianam non ægè admiserit, colueritque, subjectione corporum in animarum libertatem conversâ. Omaguacarum gente subacta, Gaspar Monroius & Petrus Agnascus, in diversa lati, fidem Christi propagatum ivere. Monroius & Joannes Viana ad Tonocoranos, ab Alfonso Barfena olim è superstitione ad Christum abductos, multis in eâ regione de novo baptizatis, utiliter excurrerunt.

QUIBUS in rebus dum sunt, Joannes Romerus, Socios omnes per Tucumaniam laborantes, anno sesquimillesimo nonagesimo-septimo, ad metropolim convenire jubet: causa convocandi fuit, quod speraretur fore, ut futurarum expeditionum res prudentius disponerentur, si mutuis colloquiis consiliisque juvarentur. Sed præcipuè, ut attritas vires animorum, Divi Ignatii artibus refarcirent. Nam sapienter asceticæ vitæ Magistri consuere, externis officiis, quamvis in se optimis, vigorem virtutum atteri, & Apostolicis etiam exercitationibus robur animorum flaccessere, ni intercalari otio per preces, & piarum rerum considerationem, reficiatur. Igitur, resectis animæ viribus, postquam, quæ regiones prius adenda, quibus præsertim artibus superstitione eliminanda, quæ industriâ Hispanorum & Neophytorum conscientia tractanda, in commune consultatum est. Joannes Romerus hunc in modum sparit Socios, Petrus Agnascus & Antonius Vivar, Tucumania Prætoris postulatu, Sancti Jacobi ditionem omnem, innumeris Indis tum temporis frequentem, perpetuo motu circuire; Gaspar Monroius & Joannes Viana metropolim insidere; Franciscus Angulus, sanctæ Inquisitionis Commissarius, integritati Fidei, inter Hispanos ubique conservandæ, invigilare jussi sunt. Ipse vero Romerus Saltenses & Cucuisenses, comite Eugenio Baltodano, curandos sibi suscepit. Anno millesimo quingentesimo nonagesimo-octavo Franciscus Angulus

& Euge-

1596.

Exemplum
Magnatum
potens.Omaguaca-
rum Baptis-
mus.Piltipicône
conversio.CAPUT
IX.Tucumania
multifari-
am excollit-
ur.

1597.

Exercitio-
rum necessi-
tas.

1598.

& Eugenius Baltodanus, fluminis Rubri accolæ; Gaspar Monroius & Antonius Viyar, Saltensem vallem; Petrus Agnascus & Joannes Viana, Cacarum gentem; Joannes Romerus & Joannes Toletanus, Esterenses per immensos labores excultum ivère. Sic pauci Socii, vices mutando, Tucumaniam integram, extensione terrarum Hispaniæ partem, peragrabant, latebras, sylvas, speluncas, montes, & abdita quæque excutientes. Nam ubi animarum æstimatio heroum animos semel pervasit, dici vix potest, quantâ magnanimitate ab iis spernantur pericula corporis, delicia parvi pendantur, adeoque vita ipsa contemnatur. Si enim mercium Indicarum & divitum metallorum amatores pretio alleciti, pro iis acquirendis nihil reformidant; quanto animo necesse est illos esse, qui animas Christi Sanguine redemptas æstimare nörunt? Dilapsis Sociis, Romerus ad fluminis Dulcis ripas Ripennium, Indorum oppidum, execrandis sceleribus infame, præter omnem spem ita refinxit, ut deinceps pietatis receptaculum haberetur. Subinde omnes ejusdem fluminis accolæ expiatum. iuit: qua in excursionem memoriæ proditum est, Indum, Confessionis desiderio, ne elaberetur occasio, triduo jejunium perstitisse, & multos alios, tempestate perfrigidâ, ejusdem rei causâ, ad Romerum è remotis locis anhelantes flumina gelida transnataffe. Præterea Romerus ad Malqueforum & Quesoforum paludosa, & infestissima aculeatis culicibus, loca pervasit, quos omnes in gratiam Christi conatus est reducere. Quid interim Socii alii, usque ad annum sæcularem, per Tucumaniam factitârunt, non satis distinctè in adversariis reperio. Nam primi illi heroës in libro Vitæ scribenda facere, quàm multa scribere malebant, tam sui nominis obliiti, quàm Divinæ gloriæ amplificandæ memores.

Animarum æstimatio.

CAPUT

X.
Orto Chilensibus bello fundatione Collegiorum disturbantur.

Chilensium Sociorum egregii labores.

Joannis Sebastiani vaticinatio.

Martini Loiola cædes.

Chilensium rebellio.

Urbes captae.

Hispanorum fortitudo.

Perit.

NON eadem facies Chilensium regni erat, ferocitate Barbarorum sacra profanaque vastante. Usque ad id tempus, duodecim Urbibus, iusto intervallo abs se distitis, totum Chilense regnum occuparant Hispani, probatissimum aurum magnâ copiâ ubique eruentes, & felicitate regionis ad blanda vitia luxumque abutentes. Socii verò in novo Sancti Jacobi Collegio adeo strenuè domi forisque, & per amplissimas Regiones excurrentes, eradicandis vitiiis atque plantandis virtutibus instabant, ut ipse Prætor, in novâ urbe abs se de suo nomine conditâ, Societatis sedem fundare voluerit, & pleræque Hispanorum Urbes Collegia postulârunt: eoque crevit apud quosdam laborum Apostolicorum æstimatio, ut honestissimi viri centum millia aureorum Societati repræsentrârunt, si sedem stabilem in Araucanâ arce ponere vellet: quam summam Joannes Sebastianus Parricius Peruvia Provincialis non admisit, & insuper Socios Arauco quàm primùm excedere voluit, cœlitus edoctus, brevi regionem omnem susque deque eversum iri. Prælagii certitudinem adstruxit, sub præteriti sæculi finem, Chilensium Regni Prætoris cædes, qui majori quàm inter Barbaros, rebellare assuetos, confidentiâ decet, se gerens, pœnè totum regnum secum perdidit. Rem, quantum ad institutum meum pertinet, lubet partitò posteritati traderè. Postquam Martinum Loiolam, Chilensium regni Prætozem, exiguo militum comitatu, nullo erecto contra inopinatam perfidiam munimento, sub tentoriis noctem transigentem, Chilensium Barbari interfecerunt, quaquâ latè patet regnum, populares suos ad rebellandum secum traxère, atrocis facti famâ fœdioribus calamitatibus oppressuri. Primo Barbarorum furori occurri statim poterat, si res consilio acta fuisset: sed sine capite frustra consilia profutura expectes. Adde, quod spatium instruendi belli consultandive ademerat calamitatis conditio, Barbaris in consternatos repente effusis, & stragem ubique facientibus. Malum cœpit à Millapoa Hispanorum Oppido à militibus per metum deserto, mox Angol & Chillam, vicinæ Urbes, furorem & avaritiam Barbarorum prius expertæ, quàm igne penitus flagrarent, centum & quinquaginta tantùm Hispanis cum imbelli multitudine in subitanam munitionem sese ab incendio & cæde recipientibus: ubi non semel, Hispanâ prorsus fortitudine, obsidionem octo millium Barbarorum sustinère, donec in tutum fors blandior fortes viros exciperet. Urbs Imperialis per annum integrum obsessa est, ubi cives, consumptis alimentis, ad nefandas escas adacti, insalubrium ciborum succo corpora corrupère, adeo notabili strage, ut

plures

plures morbis, quam telis undique pluentibus, obruerentur. Ausa tamen est, inter tantas calamitates Hispanorum virtus, divinitus adjuta, sese exercere. Nam cum scapha ad accersenda auxilia ex domesticarum arcarum portarumque asseribus compingenda foret, deficiente pice ad rimas obducendas, repente vinum in picem mutatum miraculo repertum est, & scapha littora maris radens, ubi in conspectum urbis Valdiviæ, quam Imperiales ab Barbaris occupatam ignorabant, venit, tempestate in altum rejecta est, donec hostilem regionem prætervesta rursus amica littora adnavigaret: indubiè peritura, nisi tempestas, aliis perniciem adferre solita, ipsi salutem fuisset, Deo beneficia sua terroris pallio tecta mortalibus concedere amante. Interim verò dum obsessi subsidia prætolantur, urgente fame, imploratâ Virginis *MARIÆ* ope, tanta passerum copia quotidie ad urbem advolitavit, ut arcendæ fami, & miseris à morte vindicandis, deinceps suffecerint. Postquam auxiliariæ copię ex Conceptionis urbe cum Prætoris advenire, cives quidem obsidione liberati in tutum se recepere: cessit tamen urbs elegans Barbarorum futuri, elapsis civibus, in tecta lævire amantium. Non eadem urbis Valdiviæ fortuna fuit, manifestâ Numinis irâ ferro igneque vastatâ. Inter quas cædes Sacerdos, Dominicanæ familiæ alumnus, facinus edidit memorabile. Is, eductâ ex altari hycrothecâ sacro Christi Copore plenâ, per templi fenestram jactu corporis se proripuit, atque per medios cadentium cuneos, nullo Barbarorum cum attingere auso, ad littus, & è littore, scaphâ vectus, ad navim fugere paratam evasit. Hoc ipso gloriosior, quòd Servatorem omnium terrâ marique indemnus ipse servavit. Scio hujusmodi facinus per Joannem Bocartium Societatis *JESU* Antuerpiæ patratum, ab Famiano Stradâ cum Caii Fabii sacra è Capitolio exportantis audaciâ eruditè comparatum fuisse: sed ego rem meo more narrare simpliciter satis habui. Satiata cædibus hostium rabie, quadringentæ matronæ puellæque, pro pudor! ad scorta & mancipia, in oculis parentum & conjugum, eandem fortunam expertorum, è Valdivianæ urbis ruinis à Barbaris eductæ sunt: vice versâ servire coactæ iis, quos servitiis antè vexaverant. Nullum fermè in America aurum magis probatur, quam Valdivianum; nec ullibi lævit magis hostilis rabies, quam in ea urbe: ut ubi eruendi auri cupiditas major fuerat, ibi etiam immoderationis vindicta emineret. Osornum, alteram Hispanorum urbem, eadem calamitas perdidit, nisi quod, amisâ urbe, solamen afflictorum fuerit, temporario munimento se tutari potuisse, donec per subsidiarios milites in tutum transportarentur. Obsidionis tempore, læviente fame, posteris denarrandum servatæ pudicitie exemplum datum fuisse, ab optimis authoribus accepi. Cum Osornianis civibus in munimentum se etiam receperant ex instituto divæ *Clare* sacratæ Virgines, nihilo ruitorem fortunam, quam profanæ matronæ puellæque expertæ. Ibant per vices, prout extrema necessitas urgebat, extra vallum, radices & herbas è proximis campis in aliquantulum famis levamentum collecturæ: Cum una sacrarum virginum in insidiantis manus Barbari incidit. Frustra clamores fuere, frustra lachrymæ postulantis, ut suis redderetur: vi rapta innocens puella est, & raptoris dono tanquam opimum spoliolum cessit potenti cuidam & opulento militi, qui in ædes suas abductam uxorem suarum gregi (nam Chilenorum Primores plures uxores alunt) immiscuit. Nec diu fuit, cum flammam concepit in puellam corpore scitam, & moribus meliorem: jamque pudorem violare parabat, quando illa præsentis erectoque animo salacem his fermè verbis represit. *Si scires, inquit, ô Barbare, dignitatem conditionis meæ, infringeres impetum tuæ lascivie, in grande malum, nisi me audias, te tracturæ. Insignis summi Numinis amor supra sortem communium faminarum me longè extulit, fecitque, sponsam Christi filii Dei, cui hætenus incorruptâ virginitate fidem servavi. Nec licet mihi amplexibus mortalium frui, nec viro nubere, ne injuriam Immortali Sponso irrogem. Sacer ille annulus digito insertus, & vestis à vulgari discretæ, arrhe sunt conubii inter me & summi Dei Filium contracti, quem tu, si me temerare audeas, vindicem experieris. Nam ut mortales sponsi suas zelant amasias: sic sponsus meus immortalis, cui servantur mortuum omnium instrumenta, mihi sartum tectum honorem conservabit.* Hæc sermonis granditas ita Barbarum movit, ut libidinem coercuerit. Expavit

Hispani Imperiales divinitus juvantur.

Valdivia capitur.

Dominicani Sacerdos pium facinus.

Osorni obsidit.

Mortale in servitium abigitur.

Pudorem suum egregie defendit.

Barbari continetia.

nimirum ad insolitam, & hæcenus sibi inauditam, inter puellam & Dei filium con-
nabii, nec non perpetuæ virginitatis vocem. Quocirca, lasciviâ in reverentiam
versâ, proficitur se custodem pudoris futurum, qui violator esse voluerat. Nec facta
à promissis ablusere; nam sacram Virginem nec attrectavit umquam, nec im-
minui ab aliis permisit; sed domi honestè habitam, ut rem Deo dicatam impensè
coluit: felicem se æstimans, quòd summus Dei Filius unam è sponsis suis suæ fidei
commisisset. Quin adjecit interrogare, num quid illi opus foret, ut Divino cultui,
quantum captivitas permittebat, pro instituto suo satisfaceret. Cumque illa, pre-
cum breviarium, & scapularem tunicam, monachæ insigne, sibi deesse querere-
tur; illicò Barbarus utramque rem, inter spolia repertam, à commilitonibus magno
pretio redemit, & virgini donavit, lætus quòd illa se totam, per preces & solita
Religionis exercitia, immortalj suo sponso manciparet. Si quandoque, ut fit, se
aliis ancillis & uxoribus cibos parantibus aut pannos eluentibus immisceret, blandè
objurgatam Barbarus ad cubiculum remittebat, aicns non decere Dei sponsam,
omnium servitia promeritam, ancillaribus officiis implicari. Nec hæc stetit venera-
tio: nam indignum se æstimans, qui diutiùs apud se sacram puellam retineret,
clam, ne commilitones offenderet, Hispanos milites adit, monetque datâ fide, ut
domum suam, non longè ab eorum arce semotam, quasi prædabundi veniant,
ibi reperturos sacram virginem, inter populares suos meliùs quàm in captivitate
sponso suo servitutam. Milites præfidiarii fidem Barbari sequuti, ex conducto,
emissariorum more, innocentiè puellam redemptum ivere; quæ postliminiò, po-
pularibus suis restituta, & ad Chiliæ regni metropolim transportata, in Cœnobio
Divæ Claræ testis rei probatissimæ diu & piè supervixit. Barbarus verò tantæ rei
patrator, admisâ cœlesti luce, è patriâ ad Hispanos transfugiens, itinere centum
& quinquaginta leucarum, se eodem contulit, ubi recepto Baptismo se totum ejus
monialis servitio extra claustrum dedicavit, quam anno integro domi suæ in ca-
ptivitate intactam servaverat. Ut scias beneficiis vinci se non pati Deum, æquè in
pudoris alieni conservatores, ac sponas suas fidei datæ tenaces, profusum. Sed in-
terim rebellionis fragor infelici turbine per regnum universum provolvebatur, ho-
stibus per centum & amplius leucas, directis Hispanorum villis, impunè grassan-
tibus. Quin & ipsa metropolis pœnè obruta est: hostiliq; furori indubiè cessisset,
nisi accepto conjurationis indicio, castigatis indigenis conspiratoribus, malum
Magistratus avertisset. Sic bellum atrox inter utramque gentem commissum est,
grandi sine dubio Hispanorum malo, nisi paulò post advenisset ab Rege Catholico
delectus Alfonso Ribera; bello Belgico, & Ambiano per naves à Gallis erepto,
clarus, qui postquam Praturam inijt, ad normam Belgicæ militiæ multas arces in
hostium finibus posuit, unde excursions faciens, Hispanos quamplurimos, in ter-
rà hostili munitiunculis se tutantes, periculo exemit, hostiumque vires & furorem
refregit. Verùm, ut meam rem agam, Martino Loiolâ Pratore trucidato, & tot
urbibus everfis; novi Collegii, quod ipse in urbe Onnicatensi abs se conditâ fun-
dare meditabatur, atque Araucanæ sedis, necnon aliorum domiciliorum, spes pe-
nitus concidit. Non tamen omnium animi concidère: nam dum cuncta bello con-
cutiuntur, Emmanuel Erias, Sancti Jacobi Collegii Rector, & postea Peruvia Pro-
vincialis, elegantissimi templi, aliquando inter famosas America fabricas nomen
fortituri, & nostrâ ætate terræ motu miserè deformati, fundamenta jecit. Æter-
nitatem verò, ut spes est, in cœlo promeriti sunt multi mortales, Sociorum labo-
ribus, per aliquot subsequentes annos in hac urbe & ejus latissimâ ditione, baptis-
mo, piis sermonibus, exhomologesi, & aliis artibus curati.

CAPUT

XI.
Alfonso
Barbena
moritur &
laudatur.

*In Peruviam
revocatur.*

SED lubet tantisper stylum avertere ab tantis florentissimi quondam regni calami-
tatibus. Quamquam, quocumque vadam, non deerunt funera pro condi-
tione rerum humanarum sese ex inopinato obtrudentia. Alfonso Barbena ægritu-
dinum & annorum pondere pœnè oppresso Joannis Sebastiani Provincialis literæ
redditæ sunt, quibus in Peruviam ad aliquantulam quietem emerito viro debitam
invitabatur. Ille non quietem, sed Majorum suorum nutum spectans, incredibili

Paraqua-

Paraquariensium dolore viam statim occipit. Ex itinere revisit Mataranos suos, & Conceptionis urbem, obsidionem Barbatorum passam, suo adventu recreavit. Deinde Tucumaniam totam (in qua viginti quinque millia Barbarorum, ipsomet teste, baptizaverat) & Peruvia partem prætervectus, Cuscum tandem, emensis quingentis & quinquaginta leucis, pervenit. In hac regia urbe, Ingarum quondam sede, Societas Collegium habet, Hispanis æquè ac Indis utile, inter quos, Peruanam linguam cum apprime calleret Barlena, antiquas artes in effictâ senectute exercens, mirum quantum profecerit. Inclaruit tamen maximè, quòd Ingarum ultimum, ad quem regni jus priscum pertinebat, Christianis legibus excultum baptizatumque ad piè moriendum animavit. Ulteriora meditantem mors oppressit. Cordubæ in Bœtica is olim honestis parentibus natus, postquam pueritiam, & deinceps adolescentiam, optimis moribus doctrinisque excolere cœpisset, dignissimus habitus est, quem Joannes Avila, portentum illud Apostolica vitæ, inter præcipuos discipulos adscisceret. Tali magistro, acre iudicium, memoriam ad miraculum tenacem, & indolem cujusvis disciplinæ capacem, ingenti fructu exercuit. Rebus jam agendis maturus, cum se ad conversionem Barbarorum, ab Deo intus loquente, sollicitari sentiret, ipso Joanne Avila auctore, & incentore, anno millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, Societati Jesu (ab cuius ingressu, ob domesticas difficultates, totis quindecim annis eum Bœtica Provinciales arcuerant) se mancipavit; statimque ostendit, è quali palæstrâ prodiiisset. Nam Bœticæ præcipuas urbes concionando percurrens, eloquentissimi fructuosissimi que Oratoris famam collegit; adeò ut, inter utrumque Hispalitanæ Cathedralis Ecclesiæ chorum, non admodum senex, incredibili plausu audiretur. Verùm ille antiqua Barbaricarum expeditio- num desideria his plausibus præponens, volens lubensque, Sancto Francisco Borgiâ Societatis Jesu Generali mittente, anno millesimo quingentesimo sexagesimo nono, in Americam navigavit. In Peruviam appulsus, devoratis aliquot nationum Barbaricarum idiomatibus, prima dedit in novo Orbe ardoris specimina: Continuo pœnè motu omnia latissimæ Regionis loca percurrens, innumeros Neophytos Sa- cramentis procuravit, Ethnicos baptizavit, Idola destruxit, Parochos instruxit, pellicatus in justa matrimonia convertit. Quæ omnia etiam majori conatu inter Vroquillas, paludis Chucuitensis & conterminarum rupium accolas, præstitit. Si ad urbes Hispanorum diverteret, unus ipse omnia miscebat. Supra omnem fidem est, quam multos ardenti eloquentiæ æstro percelluerit, quot lapsos erexerit, quot commoda per multos annos in omnes Reipublicæ partes sparserit. Quorum laborum, inter Indos & Hispanos, respectu, apud omnes Ordines, ipsum- que Proregem, tantam æstimationem consequutus est, ut passim, Sacchino ipso & Alegambe authoribus, Peruvia Apostolus nuncuparetur. Egregia ubique reperi in schedis meis memorialibus dicta, fervorem ejus testantia. Exempli vice hoc esto. *O utinam, exclamare solitabat, Peruvia omnes Indi, Parochis carentes, aut ab iis neglecti, mea cura subderentur: non ante desisterem eorum bono me impendere, donec continuis per spelæa, rupes, & abruptissima loca excursionibus, aliisque defatigatio- nibus, corpusculum meum penitus contritum in frustra dissolveretur.* Peruvia ipsa, cæteroquin maxima, & id temporis doctrinæ egentissima, parva ipsi videbatur: quare frequentibus litteris ad Majores suos scriptis enixè flagitabat, ut in spatiosissimas & adhuc intactas Ethnicorum terras mitteretur: aiens, ad id genus hominum ex- colendum, ab summo Numine se vocari, incredibili ardore præcordia sua diu noctu- que inflammante. Biennio antequam in Tucumaniam mitteretur, litteris ad Provincianalem datis, disertè asseruit, se animo præsentire aliquam suis desideriis congruam ad Ethnicorum terras expeditionem ab Superis præparari. Missu Ma- jorum in Tucumaniam & Paraquariam delatus, tanta quanta narravimus patravit. Alegambe author est, eum crebrò quinque sexve dies solo Christi Corpore pastum sine cibo alio perdurasse. Intempestâ nocte ad orandum surgens, totis duodecim annis principem tenebrarum vexatorem expertus, innumeris propè de eo reportatis victoriis, id demum assequutus est, ut scipione contempnim increpitum, ceu nebu- lionem tenebrionemve, per ludibrium impostorum abigeret. Eundem horribili

Viginti quin- que millia baptizat.

Inga hære- dem sacro Fonte abluit.

Peruvia Apostolus dicitur.

Demonem contrahit.

*Egregia ejus
humilitas.*

Vaticinia.

*Statua pueri
JESU a se
sua.*

*Undecim
Barbarorum
linguis loqui-
tur.*

CAPUT

XII.

*De Joannis
Salonii
morte.*

*1599.
Causa mor-
tis.*

*Ejus virtu-
tes.*

*Lorençana
prudens re-
sponsum.*

specie adventantem, suasque de ferocissimâ gente ad Christum convertendâ cogitationes turbantem, eâ voce surgens repressit: *O Demon, hanc meam sedem occupa, nam eâ me dignior es.* quâ submissione, superbiæ patrem ad horrendos ululatus & infamam fugam coëgit. Sæpè præsentissimis periculis à Deo ereptus est. Sæpè futura prænunciare, & occultas mortalium cogitationes propalare, auditus est. Franciscum de Cruce, apud vulgus in Peruviâ tum temporis laudatissimum, contentiosius in publico confessu agentem præmonuit, fore ut, ni loquendi temeritatem corrigeret, publicè pro hæresi, quod deinde factum est, cremaretur. Deo & Deiparæ fuit per familiaris. Pueri JESU memoriam suavissimâ animi teneritudine recolbat: cujus signum sculptoriâ arte formatum, ad lecti caput in ultimâ ægritudine, præter morem cum quâdam die non admoveri curasset, & infirmorum curatorem frustra inlamarer sibi suum ut Jesulum porrigeret: Jesulus per se ipse se stitit, & blandè senem appellans, Ne fatigeris, inquit, nam hic ego tecum sum. Ipso die Nomini JESU sacro, Kalendis Januariis, vitam Apostolicis virtutibus constanter exercitam septuagenarius optimo sine clausit, dignus quem non tantum Peruviz, sed etiam Tucumaniz populi suum Apostolum pleno ore vocent. Barbarorum linguas undecim percullit. Multa vario idiomate scripsit utilia his, qui pro Indorum salute elaborant. Ad eò felici memoriâ fuisse dicitur, ut utrumque testamentum ad unguem memoriter recitaret. Sæpè post mortem Barbaris ab se olim in Paraquaria baptizatis se videndum præbuit, inconstantiam in fide & moribus optimo successu carpens. Indus è curru excussus, invocato Alfonso Barfena, rotam corpus suum sulcantem indemnis excepit. Latius luberet excurrere in facta tanti viri, à Nierembergio & aliis celebrati: sed ne diutiùs extra limites verfer, in Paraquariam stylum retraho, ubi me alterum funus expectat.

A N N us millesimus quingentesimus nonagesimus-nonus, elato Joanne Salonio, Valentiz olim in Hispania nato, & dudum summa Societatis vota professio, luctuosus extitit. Causa mortis fuit exercitium caritatis: nam cum celo pluvio ad ægrum hominem in ultimo agone juvandum non ipse optimè valens properasset, rediens ex madore interiora pervadente lethalem morbum concepit. Moriens Divos & Divorum Reginam spectasse creditus est: cadaver ejus tanto omnium Ordinum ejulatu luctuque sepultum fertur, ut justa defuncto perfolvi nequiverint. Facies mortui longè formosior quàm viventis, & nescio quid humano majus spirare visa est: adeo ut Episcopus Tucumanensis, pro eo solemnè ritu sacrificans, in eam intentus lachrimis obrueretur, & in has voces admirationis plenas prorumpens exclamaret, *Ubi est mors victoria tua?* Tantos Cælestium & Mortalium favores merebantur optimi viri virtutes & facinora, reductis ad Christi partes, aut ipsi reconciliatis multis Indorum millibus, inelyti; eo præsertim nomine in his Annalibus à me commendandi, quòd primus omnium JESU Socios in Paraquariam induxerit, rexeritque. Quibus olim parentibus natus sit, quibus moribus adolescentiam transegerit; utrum in Hispania vel Lusitania Societati authoratus fuerit; utrum post vel ante initam religionem in Brasiliam transfuserit, non perinde mihi planum est. At constat in Brasilia ita se Majoribus probasse, ut dignissimus postmodum habitus sit, qui quatuor Societatis vota profiteretur; & quem Josephus Anchieta, Brasiliae Provincialis, eligeret, ut in Australes Americae regiones nomen & artes Societatis JESU cum selectissimo Sociorum manipulo primus inferret. Sublato Salonio Marcellus Lorençana solus de Societate in Paraquariæ metropoli perstitit, multiplicitate laborum defectum Sociorum compensans. Hunc Provinciae Prætor vexavit, quòd crederet se obliquè carpi, dum in vitia pro concione inveheretur, Sed Lorençana adhibita constantiâ, per certum hominem, qui querelas ad se detulerat, ipsi Prætori renunciare jubet, aliud longè esse in personas nominatim, aliud in vitia invehi. Nam ponamus, inquit, urbium Rectores luxuriæ, rapacitatis & injustitiæ inquinamentis fædatis esse, an propterea desinent Concionatores ea vitia carpere, quæ in aliis civibus sunt, ne magistratus existiment sua vitia sigillatim fugillari? Prætor, ut erat ingenii non pervicacis, rationibus Lorençanæ facile acquievit.

CAPUT

IN Guairaniâ adhuc perseverabant Emmanuël Ortega & Thomas Fildius, im-
mensitatem terrarum paribus animi viribus metientes. Gloriosam materiam
utrique præbuit pestis, & inundatio, universam propè regionem luctuosâ calami-
tate complexæ. Grassante peste ibat Emmanuël Ortega, Thoma Fildio Villaticæ
relictæ, more suo per pagos, antra, nemora, montes, & loca omnia Guairaniæ lu-
strans, eo sine, ut peste infectos, quantovis numero posset, Sacramentorum vi,
Dæmoni eriperet. Barbari etiam peste afflati, aut pestem timentes, undique ad
eum, Sacramentorum causâ confluebant; nec satis quò se verteret apud se con-
stituebat. Nam uno eodemque tempore morbidorum turbæ in itinere viribus
deficere; alii ex vicinis remotisque locis Exhomologesim, aliunde Ethnici Baptis-
mum postulare, ingenti numero nunciabantur. Quod in se erat, omni virium nisu
impigrè præstabat; constatque, ejus ope, multa millia Barbarorum eâ in occasione,
recepto Baptismo, decessisse. In his rebus versantem oborta tempestas & fræda
aquarum proluvies pœne obruit. Per campum tum habebat iter duobus utrim-
que fluviis irriguum, qui ubi intumuere, ripam primùm, deinde campum super-
gressi, junctis aquis, circum omnia latè inundavère. Crescentibus undis decre-
scebant littorales sylvæ, nec aliud jam perfugium erat, quàm in summitatibus ar-
borum, quas indigenæ, obrutis aquâ mapalibus, occupare summâ contentione sa-
ragebant. Ortega procerissimam subiit cum servulo: qui demissiores elegerant,
fermè toto corpore immergebantur aquis, adeò jam tumidis, ut non aliam ferrent
oculis imaginem, quàm pereuntis olim Noëtica eluvione Orbis terrarum. Super-
stabant ubique arboribus, aut è ramis pendeabant immixti valentibus ægri, lamen-
tabili voce aut ab aquis, aut à morbo, aut à fame exitium præstolantes: tonitrua,
fulgetra, turbine, & hujusmodi irati Cœli instrumenta, diem noctemque horri-
ficabant: feræ è spelæis exundatione eruræ, & difformia viperarum corpora in-
nabant aquis: *Horresco referens, immensis orbibus angues incumbunt pelago*: adeo
undique circumstaret imminentiæ mortis imago. Viperarum una, enormis ma-
gnitudinis, adnatans, adhæsit ramo, cui insistebat Ortega: & actum erat de illo,
nî pondere fracta rami pars, bestiam excussisset in aquas, quæ, casu attonita, aliò
se conferens, hominem liberum reliquit. Biduo jam eo loci perseverârât, tem-
pestate nihil subsidente, cum audiret inter tonitruorum fragorem, & fulgetrorum
malignum splendorem, intempestâ nocte Barbarum hominem nando ad se veni-
re. Nunciabat is, tres Ethnicos spiritum ægrè jam in arboribus suis trahentes,
Baptismum, & totidem Neophytos, eodem in discrimine positos, Exhomologe-
sim petere. Non diu deliberavit Apostolicus vir quid factò opus esset: sed ser-
vulo, ne deficientibus viribus, se absente, diffluens ab eluvione raperetur, fune ad
arboris ramos alligato, ritèque à peccatis expiato; ipse nudato corpore, ut erat
natandi peritus, in aquas corpus vibrat. Sequebatur nuncjùm per spississimas te-
nebras, nisu corporis fluctus maritimis similes everberans, intricabaturque sub-
inde occurrentibus spinetis & arborum ramis à proluvie raptis; quibuscum dum
luctabatur, prælonga spina cruri ejus infigitur: perseveravit tamen læsus aquas fin-
dere, donec post horam natationis integram, ad ægros, ex arboribus pendulos,
perveniret. Ut venit, tres Ethnicos animam jam vix reciprocantes, ritè & sigil-
latim interrogat, num nostra Mysteria crederent: affirmantes, & præteritam vi-
tam detestantes, Baptismo raptim expiat. Vix expiaverat, cum virium defectu
in aquas diffluunt, & in Cœlos mox evoluturi suffocantur. Duo ex tribus Neo-
phytis, post legitimam peccatorum confessionem, spectante etiam ipso Ortégâ,
viribus deficientibus submersi perièrè. Secundùm id, eodem planè labore ad ar-
borem suam renatans, reperit servulum suum, crescente eluvione, collo tenus
aquis jam immersum; quo in altiore ramum evecto, simul mortem undequa-
que imminentem præstolabantur; invenissentque, nisi eodem die, tempestatis vi
remittente, aquæ in alveos suos paulatim se recepissent. Sed interim refrigerante
corpore, crus Ortégæ, spinâ transfixum, incredibili dolore intumuerat; quo dis-
simulato, simul ac in terram demissus est, eò se ferri voluit, ubi ægris operam
suam conferre posset, donec vi morbi penitus prosterneretur. Villaticam curatio-

CAPUT

XIII.

De ultimis
Ortege &
Fildii in
Guairaniâ
laboribus.Ortega quâ-
plurimos ba-
ptizat.Aquam
dilutissimam.Virgilius
Lib. 2.
Æneid.

nis ergò delatus, quamvis spina totum transversum crus penetrans evulsa sit, tamen dolor malè affectæ partis per duos & viginti residuæ vitæ annos, semper fluida cicatrice, nunquam se remisit. Id vulnus patienter toleratum Joannes Rho eleganter, ut solet, in variarum virtutum historiam transtulit. Invalido corpore, animi vigor Ortægæ stetit: quocirca utcumque curatus, Fildio comite, universam fermè Guairaniam, quâ Hispanis patebat, & Xeresium oppidum, Sacerdote etiam destitutum, per difficillima itinera adivit excoluitque, donec uterque, jussu Majorum, post inductum externum Sacerdotem, ad Paraquariæ Metropolim, adnitate Marcello Lorençana, unum se populosæ civitati & ditioni imparem sine fine clamante, revocarentur: sic Ortéga & Fildius, incredibili Hispanorum & Indorum dolore, post octo annos, in ea Provincia summa cum laude positos, Assumptionis urbem repetivère. Ubi statim cum Lorençana apud Hispanos, Neophytos, Ethnicos, & Æthiopes, rem Christianam domi forisque insigniter promovère.

CAPUT
XIII.
Socii sub-
darii Tu-
cumaniam
excolunt.
1600.

ANNO sæculati, cum recens è Peruvia Joannes Darius, Ferdinandus Monroius, Joannes Arcos Sacerdotes, necnon Joannes Rodriguez Sacerdotii expers, in subsidium venissent, Joannes Romerus ita Socios omnes dispersit, ut præcipua Tucumania loca complecteretur. Gaspar Monroius, veteranus miles, cum socio non Sacerdote Saltensem tractum Omaguacis oppositum; Joannes Viana, & alter Laicus, Sancti Michaëlis ditionem; Petrus Agnalsus, & Joannes Arcos Esterensem regionem obtinere jussi sunt. Franciscum Angulum in diversas partes distrahebat Inquisitionis Fidei munus. Ipse Romerus, assumptis in socios Joanne Dario, & Joanne Rodriguez, Cordubam sibi delegit; magnâ omnium spe, insignibus cladibus dæmonem ubique debilitatum iri. Nec spem felices successus fessellere: quippe singuli Socii, variis velitationibus, Divini verbi ense, & clypeo Apostolico feroces, multos undique Barbaros, per Baptisma, & alia Sacramenta dæmoni creptos, Christo transcripsère. Singulorum victorias sigillarim non prosequar, ne rerum similium narratione fastidium pariam; satisfecisse ratus, si asseruerò à præclarissimis ducibus biennali excursionem nihil omissum inter Hispanos & Barbaros, quod prodesse posse Divinæ gloriæ augendæ, dæmonive subigendo, existimarent. Quamquam paulò explicatiùs expeditio Cordubensis hoc loco mihi tractanda venit, non idcirco quòd Sociorum labores ibi clariores hâc tempestate, quam alibi fuerint: sed quòd Corduba Provincia Paraquariæ (cujus ego Historiam molior) futura caput est, & juvet primariæ domus non indiligenter à me fundamenta poni, ut surgentia fastigia melius inclarescant.

CAPUT
XV.
De Societa-
tis sede
Cordubæ
positâ.

Urbis Cordu-
bensis fun-
dator.

Cordubensis
ditio excol-
lur.

ANNO millesimo quingentesimo septuagesimo-tertio, Hieronymus Cabrera, nobilis Cordubensis, centum & viginti à portu Boni-aëris leucis, ad radices fermè asperrimorum montium, Cordubam in planitie fundavit. Cælum inibi hyeme non pluit; æstas nebulæ & pluviarum satis ad faciendam aliqualem fertilitatem advehit. Sub initia foundationis, quadraginta Sagittariorum millia in ejus latissima ditione computari dicebantur. Ex quo numero, octo adhuc millia anno sæculari Cordubensibus parebant; ceteri aut fato sublati fuerant, aut, avitorum morum & libertatis tenaces, Hispanis rebellaverant. Ad hanc urbem delatos Joannem Romerum & socios, frigidè admodum scives suspitionibus abalienati excepère. Sed mox expulsis suspitionum nebulis, condemnatâ suâ credulitate, in excipiendis Sociis sinceritatem beneficiorum magnitudine compensantes, fundum amplum commodo urbis in loco, domumque, necnon sacellum adjacens, obtulère. Quam rerum possessionem ita inivit Romerus, ut si Peruvia Provincialis non annueret, irritam esse vellet. Postquam in paratas aedes migravère Socii, solitas Societatis Apostolicas artes in omni conditionis homines exprompsère, tantâ Magistratum approbatione, ut perpetuitatem sedis ambientes, de templo Societati condendo in commune egerint: quo in erigendo dum universa Civitas occupatur, Romerus cum sociis per ditionem Cordubensem, quaquà latè

pater,

patet, excurrit. Aspera regio est, montibus passim in cœlum petrosa cacumina effrentibus: post Barsenam nullus de Societate, Sacramentorum conferendorū ergo, eò se contulerat; quocirca Neophytorum multi ad avitos mores deflexerant, & magna pars Barbarorum, Christo nondum agnito, gemebat adhuc sub iugo servitutis dæmonum. Sed Sociorum improbo labore multis in locis Christiana res restituta, infantes & adulti baptizati, matrimonia vaga stabilita, & nusquam aliàs de peccatis confessi, absoluti sunt. Eò etiam aliàs, eodem planè labore & fructu, excursum est: ex quarum excursionum rebus, fusè ab Annuarum Litterarum compositoribus relatis, illud mihi seligendum venit, quòd multi Neophyti, ab Barsena & Ortega ad Fidem reducti, per duodecim integros annos, nullo suscepto alio Sacramento, innocentiam conservasse in media barbarie reperti sint. Nec tacendus mihi Barbarus ille, nullo vel pœnitentium popularium exemplo, vel fulmantium Concionatorum minis, è cœno obscenæ voluptatis extricabilis, qui, fortuito aspectu Crucis pio cum animi sensu abs se adorata, adeò potenter præcordia concuti sibi sensit, ut turpem amasiam, in cuius corpore ab sex annis deperibat, quamvis reluctantem, illicò ab se amandaret, antequàm ad Sacerdotem nostrum vitam ritè expiaturus advolaret. Frenuit dæmon amissâ prædâ: quamobrem ad artes suas devolutus, specie abactæ meretricis assumptâ, se spectandum Barbaro præbuit, qui ad Sacerdotem recurrens, & doctus signo Crucis fugari dæmonem, domum victor pervenit, octiduoque vix exacto motiens, ad Cœlos, ut spes est, triumphabundus conscendit. Denique hæ excursiones tanto Barbarorum fructu institutæ sunt, ut volentes lubentes Indi operam suam obtulerint transportandæ materiæ ad perficiendam Cordubensis templi molem, ut, eâ perfectâ, Sociorum opè constantius frequentiusque juvarentur. Templum, retento veteris ædiculæ nomine, Divis Tiburtio, & Valeriano dicaturū est, quos domus nostra Cordubensis deinceps habuit Tutelares. His rebus patratis, Joannes Romerus Joannem Darium Italum, novæ sedi præfecit, virum, in què Apostolicarum virtutum decora omnia cumulativè concurrebant; & profectò decebat, domum in futurâ Provinciæ caput, & Apostolicorum virorum seminariū à Deo destinatam, Apostolicum virum pro primo parente habuisse, ex quo posterius luculenta vitæ religiosæ documenta delumerent; vivâ & adhuc perseverante in omnium animis tanti viri memoriâ. Interim Romerus ad arduam Diaguitarum expeditionem, ducentarum leucarum itinere, adjiciebat animum.

*Crucis piè
composita
efficacia.*

*Templum
Cordubense.*

*Joannis Da-
rii laus.*

POST QUAM Alfonsi Barsenæ interventu (uti in loco tradidi) pax inter Calchaquinos & Hispanos utcumque composita est, Barbari se longè magis, quàm antea, sociabiles præbuerant: non tamen eò usque, ut servire, aut passim terras suas adiri permitterent; beneficii loco æstimari volentes, quòd non palàm rebellarent. Gens omnis in varias factiones distracta est: inter quas Diaguitæ eo nomine Jesu Socios æstimabant, quòd vexari Indos non permetterent. Ideò ad Joannem Romerum aliqui ventitabant, affirmantes, si Societas suam vallem adiret, non malè receptum iri; sed Romerum, cuius periculo se exponere promptum, linguæ & locorum inscitia retardabat. Quod ut cognovit Joannes Abregus, Tucumanæ Exprætoris filius, gentis cicurandæ desiderio, se in viâ ducem, & domesticos Kakanæ linguæ interpretes offert: quibuscum Romerus, assumpto in socium Gaspare Monroio, Cruce tantum armatus, vallem ingredi non dubitavit. Statim in aditu, Socii octoginta Barbaros, partim Ethnicos, partim ob vicinitatem Hispanorum Christiana nomina sortitos, Dæmoni eripiunt, & lati, quòd auspiciò vallem inivissent, pagum ducentis Ethnicorum capitibus constantem eadem felicitate occupant, qui omnes transactis cum Christi legatis conditionibus, admissio Baptismo, in ejus fidem clientelamque transière. Mox alterum oppidulum invadentes inquilinis vacuum non sine insidiarum suspitione reperiunt: nam erecta in foro Crux fixis quaquaversus sagittis hirsuta erat, satis ut appateret malevolorum hominum metam per contemptum fuisse. Sed insidiarum suspicio brevi evanuit, municipibus sub noctem ex agro, quò pſittacorum gregibus ab seminibus arcendis

**CAPUT
XVI.**
Res Christiana apud
Diaguitas promove-
tur.

1601.

*Octoginta
Diaguita
Christo con-
citantur.*

*Ducenti ba-
ptizantur.*

iverant,

*Ducem alii
Baptismum
recipiunt.*

*Multi pagi
idem bene-
ficium ad-
piscuntur.*

CAPUT
XVII.
Numero-
sum Dia-
guitarum
oppidum ad
Christi par-
tes transit.

*Barbarorum
inconstantia.*

*Sociorum
periculum.*

CAPUT
XVIII.
Quatuor
alia oppida
fidem reci-
piunt.

*Edes Soli
dicata de-
struuntur.*

iverant, ad oppidum redeuntibus: quos cum ad deditioem sollicitassent, nullum repugnantem experti sunt: ducentis hominibus se Christo publicâ fide & primo Sacramento obligantibus. Cum de Crucis opprobrio inquireretur, & nullum facile indicium reperiretur, Socii dissimulatione usi, in presentiarum fatis habuere, si abjurato palam ab omnibus sacrilegio, in commune Crucis honor assereretur. Sparsâ deditioem famâ, complures Ethnicorum pagi, vicinorum imitatione, nunciis ad Socios missis, postulavere, ut, concessio Baptismate, in eandem Christi Fidem se receptum venirent: quod non ægrè, imperatâ singulis pagis antiquorum rituum abolitione, & inductis Christianis legibus, fecere.

HIS rebus sine tumultu peractis, eò iter direxere, quò accersebantur ab Indis, numerosius oppidum habitantibus, eoque ferocioribus: mille & amplius Diaguitarum capita erant, qui adventantibus Patribus sese obviam ex Oppido effudere, oblongas Cruces, quò se ejus Candidatos profiterentur, manu omnes præferentes. Extra Oppidum amplissimum spatium floribus & arcibus triumphalibus ornaverant, per quos inter choreas, gratulationes, & vocum hilaria, in domum paratam inducti Socii, omne genus leguminum, & gallum gallinaceum, palmare gentis donum, pro cibatu accepere; & vicissim ab Romero laudati, luculentâque Oratione ad Christo fidem dandam invitati sunt: nemine Christiano Oratori gestibus & voce non applaudente. Hæc mane: sed cadente Sole longè alia rerum facies fuit: nam sive epoto liberiùs vino, sive præstigiatorum suasionibus, oppidi Magnates magno comitatu, eoque cultu, quo cædem perpetrare solent, ad Socios ventitavere; ad quos Romerus intrepidè conversus, per interpretem monet, ut depositâ barbarie tandem Christum agnoscant: nec vellent pertinacitate corrumpere occasionem è duro Dæmonis jugo sese eximendi. Plura dicere paratum Barbarus, inter suos ferocissimus, interpellat, vociferans, se neutiquam permissurum, ut populares sui, quod Christianæ legis Candidatis imperari solebat, comam, capitis ornamentum & militum insigne, dimittant; & indignum videri, si ornata plumis suorum capita in templorum aditu, Hispanorum more, nudare egerentur: denique Majorum more se velle vivere. Nec plura effatus, cum cætero comitatu è Sociorum conspectu ex inopinato se proripit. Socii, hæc denunciatione non dubii grande sibi imminere discrimen, summum Numen per preces invocant, mortem, aut vitam ex ejus nutu expectantes. Non vana fuit imploratio Numinis, nam sequenti mane iidem Barbari, evaporato per somnum vino, ad Socios unâ se conferunt, præterita diei inter hilaria transacta ebrietatem excusantes. Idem cum Oppidi Primores assererent, & certatim baptizandos pueros offerrent, magna alacritas ex recenti periculo animos pervasit Sociorum, qui, dissimulatâ injuriâ, ætate grandioribus facile concessere, ut pro libitu comam alerent, dummodò, superstitionis ritibus abjuratis, Christianos mores admitterent. Mirum dictu! tanta omnium consensus fuit, ut inter paucos dies supra mille capita, recepto Baptismo, Christo se subdiderint, & trecenta conjugum paria se legitimi Matrimonii vinculo adstrinxerint.

VOLAVERAT novitatis fama ad alios quatuor Ethnicorum pagos, qui, accersitis Sociis, per nuncios affirmavere, si venirent, nihilo se aliis in suscipiendo Christo fore tardiores, & comam omnes, in signum obsequii, quod alii detrectaverant, posituros. Eò properantibus Sociis, municipes ex singulis pagis effusi, viarum obstacula, per tres integras leucas, honoris & commoditatis ergò, amorem venere, summi Dei Sacerdotes magnâ hilaritate ubique excipientes. Facta in his Oppidis Ethnicorum omnium per Baptismum expiatio est. De quorum antiquis ritibus cum inquireretur, repertum Solem ab universâ gente adorari, in cujus cultum plumarum fasciculos, in ædiculis erectos, animalium cruore aspergebant. Casiquiorum animas post mortem in planetas, plebeiiorum verò & brutorum in minores stellas, verti autumabant. Porro, ut aliquo insigni facto ostenderent, se antiquos mores sincerè detestatos fuisse, jussi sunt à Patribus Soli dicatam domum

funditus

funditus eversum ire. Nec mora, uno omnes impetu in fanum ruunt, impia anathemata refigunt, in frustra omnia comminuunt, atque diu ex ludibrio consputa, magno plausu concremant. Fanorum loco successere, in omnibus Oppidis, Cruces parentibus in locis erectæ, ad quarum pedes Neophytorum corpora sepeliebantur, & preces Christianæ quotidie recitabantur: frendente demone, ibi victoris Christi trophæum erigi, ubi tot annis Deo debitum honorem tyrannicè usurpaverat.

Nec dæmon diu tenuit iram, quin graves in Socios procellas excitaret: nam cum sub id tempus urbis Saltensis Sub-præfectus, fortè arbitratus, Romero præsentè, Diaguitas minis feroces futuros, imperatum misisset, servitia ex valle numeratò mittenda; ita gentem exacerbavit, ut conspiratio in Socios conflaretur, incentoribus maximè præstigiatoribus, palàm vociferantibus, eandem esse Sociorum & reliquorum Hispanorum rationes, adunatis consiliis, gentem omnem servitutis jugo opprimere volentium: Religionem Christianam, certam esse ad perdendam libertatem viam: eò vergere Tucumania Expratoris filii, Socios comitantis, adventum, sub umbrâ Sacerdotum suas terras & vires explorantis: actum esse de re, nî malum in ortu opprimatur. Hæc & similia dum deblaterarent, clavis & sagittis arreptis, unius Oppidi municipes ad Socios mactandos procurrunt, patraissentque eandem, nî senex Barbarus, apud populares autoritate pollens, repressisset impetum, monens, ne se precipitarent in certam gentis perniciem: Socios Jesu Hispani esse caros, & quamvis Hispani vindictam omitterent, inimicum habituros Christianorum Deum, cujus legatos & Sacerdotes mactassent. Valuit Senis autoritas, non tantum ad reprimendum impetum, sed etiam ad exprimentam subiti furoris pœnitentiam: quare, positis armis, Neophyti ad Socios pergunt, orantes, ut conceptam ex amore libertatis ferociam excusent, quâ libertate nihil haberent in terris pretiosius. Socii professi nihil se de intentato servitio rescivisse, daturusque operam, ne cui recepta Religio fraudi foret, antequam resurgeret aliunde malum, eò unde discesserant redeuntes, periculo se subduxere. Vix abierant, cum monentur de alterius Oppidi municipibus, eadem de causa tumultuantibus, eosque ad necem furiosè quærentibus: quocirca duplicabant itinera, in singula momenta parricidas expectantes. Dum sic fugiunt, post se celerato gradu adproperare vident Barbarum turbato vultu, anhelâ voce Patres inclamantem, rogantemque ut ad interioris vallis pagum retrocedere vellent; inde se missum ab Casiquio, pagi domino, in vitæ & mortis confinio Baptismum totis votis postulante. Quid facerent Socii? Si retroirent, in certa pericula ibant; si ire renuerent, fors Barbarum æternum periturum. Prævaluit unius animæ salus corporum periculis, quibus spretis, per abrupta montium ab nuncio se duci sinunt, & confectis sexdecim leucis, Casiquium cum morte colluctantem reperiunt, quo baptizato, ducenta etiam alia infantium capita Sacris undis abluunt: qui omnes, nemine dempto, peste grassante sublatis, ad Cælos evolârunt. Dum his rebus Socii occupantur, furiosa phalanx, quam paulò antè progressam ad parricidium docuimus; per iter ab Sociis relictum frustra diu vagata, prædam sibi elapsam quærens, frendensque, Oppidam suam repetiit: sed Romerus & socii per diverticula è valle evasere; Deo evidens vitæ discrimen, per majora in speciem pericula, ab fidis capitibus avertente.

IOANNES Romerus Tucumania Episcopum per litteras monuit, ut novello Neophytorum gregi de Pastore provideret: verum nullus inter Clericos Sacerdos repertus est, qui se Diaguitarum furori committere voluerit. At Ferdinandus Monroius, & Joannes Viana, inter Lullos, ferocitate insignes, excurrentes, animas suas, præ aliarum animarum lucro, viles habuere. In qua gente refigenda (nam nullus Sacerdos, ex quo tempore Alfonsus Barfenâ ante duodecim annos plebrosque baptizaverat, eò ititârât) aut de novo ad Christum reducenda, quid ambo Socii ærumnarum exanthlârint, sigillatim persequeretur, si paribus omnino labori-

CAPUT

XIX.

Socii apud
Diaguitas
de vitâ pe-
riclitantur.

Conspiratio
in Socios
conflatur.

Barbari senis
autoritate
sedatur.

Sociorum
intrepida
audacia.

Ducenti in-
fantes ba-
ptizati
moriuntur.

CAPUT

XX

Lulli & alia
gentes ex-
coluntur.

*Ferdinandus
Menroius &
Joannes Viana
caelestibus
deliciis af-
fluit.*

bus, in primis Barsenæ expeditionibus delineandis, stylum antè non commodâsem. Illud addendum, quòd in regione tot calamitatibus obfessa, ubi humana refrigeria deerant omnia, Deus Athletis suis cælestia ad eò abundanter subministravit, ut ad Provinciale suum scribentes assererent, vereri se, ne solatia illa, divinitus ad tempus immissa, præmia forent laborum ab se susceptorum cum cælestis mercedis detrimento: & addebat Joannes Viana, cumulatissimè ærumnas suas, cælitus affusus in animum deliciis, absque æterni præmii spe, videri sibi compensatas. Fructus expeditionis fuit; Lullorum pagos omnes lustrasse, residuos Ethnicos Christianis addidisse, innumeris Matrimonium legitime ineuntibus adfuisse, Neophytos omnes, ab tot annis Confessoriorum copiam non habentes, Quichoæ & Tonocotanæ linguæ beneficio, expiâsse; Kakanè loquentes, per interpretem procurasse. Nec cæterorum Sociorum inferioris notæ facinora erant, per totam Tucumaniam infestissima dæmoni arma circumferentium.

**CAPUT
XXI.**
Stephanus
Paës Socios
Tucumanie
& Paraguarie
inspicit.

1602.

*Tucumania
Urbes restituit
Visitatori.*

*Præsertim
Tucumania
Metropolis.*

*De modo con-
tinuandarum
Missionum.*

*Socii à Para-
guaria revo-
cantur.*

DUM sic ferrent omnia, Stephanus Paës, vir inter nostros summis par, post inspectam cum Vicaria Generalis potestate Peruviam, in Tucumaniam penetrans, Socios hinc inde sparfos Saltam convocat: quibuscum, initis conscientiarum rationibus, in commune consultat, num Societatis Instituto congruum foret, Tucumanie, Paraguarieque missionem eo modo, quo hætenus instituta fuerat, continuare: nam multi graves viri censebant perpetuas has excursions, sine recurso aliquo ad Collegia, & extra Provincialium aspectum, non esse Societati conducibiles. Quod dum agerent, fasciculi litterarum ab omnibus ferme Tucumanie urbibus missi aperiuntur, quibus Magistratus significabant, rumorem increbuisse, incredibili Ordinum omnium mœrore, Socios omnes in Peruviam ab ipso Visitatore retrahendos, rogabantque per Sacra omnia, ne tantum malum suis urbibus crearet. Sed præ cæteris, Sancti Jacobi urbs, Tucumanie caput, ut dignitate, sic Patrum desiderio, per accuratiores litteras expresso, excelluit: nam, aiebat, si Societas abiret, vereri se, ne Cælum, quasi Lotho in tutum recepto, urbem suam incendio destinaret: deviaturos se, si columna ignea, quam viæ ducem in deserta solitudine hætenus sequuti fuerant, abs se auferretur: addebant, Indorum ab Sociis baptizatorum in Fide constantiam ab unis iisdem, post Deum, pendere: si desererentur, in pristinos errores relapsuros: & alia hujusmodi multa, quibus per motus Visitator, non jam de deserenda missione, sed de modo continuandæ cum nostro Instituto congruente, donec Generalis Præpositus moneretur, actitavit; & habito Patrum consulto, sanxit, ut singulis annis Socii per Tucumaniam sparfi, in aliquam urbem convenientes, quatuor mensium spatio non interrupto, ad normam Collegiorum viverent; reliquos menses excursionibus Apostolicis dedicarent: conservatis interim domibus nostris in urbibus erectis in spem fundandæ, quod agitabatur, Provincia. Cùm verò de Paraguarie ageretur, nullo modo adduci potuit Stephanus Paës, ut Socii in ea remanerent. Nam cùm Assumptionis urbs sepringentis leucis Limâ distet, & Guairania nongentis, fieri non poterat, ut eò se Peruani Provincialis cura extenderet: congruentius itaque ipsi visum, si ea Regio, Brasiliæ obversa, Brasiliis Patribus colenda traderetur. His in hunc modum ordinatis, cum Didaco Torres, socio suo, in procuratorem Romam pro Peruana Provincia iturum electo, dimissis prius cum responsis litterarum ad urbium Magistratus Patribus, Limam, Proregis sedem, contendit. At Socii Tucumanie urbibus postliminò redditi, tantâ omnium Ordinum aggratulatione excepti sunt, quantam exprimere calamus non sufficit. Ne verò ab inspectorum arbitrio impeterum pendèrent, pleræque Civitates, litteris ad Societatis Generalem Præpositum missis, sedium perpetuitatem postulavere.

**CAPUT
XXII.**
Assumptio-
nis urbs
egerimè
fert Socio-
rum disces-
sum.

NON eadem erat Paraguarie facies: nam ubi Litteræ Visitatoris, Socios inde revocantis, per Assumptionis urbem divulgata sunt, immensum quantum omnis generis homines indoluere, Patres suos, atque unicos æternæ vitæ duces, ex insperato sibi eripi conquirentes. Alii acrius agebant, palam jactantes, malè com-

pensari

pensari ab Societate benevolæ civitatis labores in condendo templo æquali sumptu ac alacritate susceptos. Hoc nempe esse, quod vulgo circumferebatur, Societatem splendore & opulentia magnarum urbium capi; ab infrequentia & paupertate Oppidorum fugere. Varias nationes, per plusquam mille leucarum circuitum, adhuc intactas ad Christi partes adduci posse, si Societas labori non se subtraheret. Deme, inquit, urbium splendorem, & una Paraquaria ampliorem suppedabit animarum messem, quam quævis alia Americæ Australis regio. Hæc & similia plerique acerbius, quam prudentius, dolore instigante, jactabant: nam satis constabat multorum annorum experimento, Socios non deterreri locorum conditione, si institutorum suorum rationibus non repugnaret. Quod addebatur de subsidio à Brasiliæ Provinciali in Paraquariam submittendo, probabilius ab omnibus improbabatur: nam præterquam quod iter è Brasiliâ in Paraquariam terrâ marique Regiis legibus claudi non ignorabatur, satis apparebat Lusitanos homines non se intrusuros in Provincias ab Hispanis administratas. Igitur non deerant, qui vi retinendos Socios censerent, navigii usû negato. Sed ærem verberabant, nihil proficientibus verbis apud Religiosos homines, obsequendi desiderio & voto præoccupatos. Abcuntibus Magistratus Civilis & Ecclesiasticus publico nomine, primores verò civitatis privato affectu, litteras Societatis Jesu Generali, Peruviae Provinciali, adeoque ipsi Visitatori mittendas tradunt, quibus ostendentes infinitam propè animarum messem ab Societate in Paraquaria relinqui, omnes infimis precibus sibi reddi Socios flagitabant. Interim unus Thomas Fildius, morbos & lenium causatus, in Assumptionis urbe domus nostræ custos, & in aliquod afflictæ urbis solatium, relictus est. Sed Lorençana & Ortega Tucumania Sociis, trecentarum leucarum itinere, se adjunctum venere.

Socii se purgant,

Et abeunt.

Thomas Fildius remanet.

EMMANUELI Ortega in Tucumaniam appulso, mandata perferuntur ab Limensibus Fidei Inquisitoribus, quibus se sacro Tribunali sistere jubebatur. Quingentis leucis aberat, cum id nuncii accepit, quo itinere celeriter confecto, ubi Limam attingit, ignotâ tum de causâ. Inquisitionis carceri, stupente totâ Peruvia, mancipatur. Nam Ortega in ostio fluminis Argentei ab Hæreticis in mare deturbatus, iteratâ confessione Fidei penè martyr, mirum in modum inclatuerat. Præterea, quamplurimis Barbarorum millibus in Tucumania & Paraquaria ad Christum adductis; necnon stupenda illa transectione, qua cælitus adjutus, undecim horis octidui iter percurrerat; tolerantia denique laborum, magnum sibi nomen fecerat: adeo ut inter Americæ Heroës jure merito computaretur. Nulli tamen audebant integerrimi Senatûs factum sugillare, satisfecisse quisque ratus, si judicii eventum tacite præstolaretur. Quinque mensibus rigido in carcere exactis; paulò haberi cœpit laxius, traditusque est Collegio Limensi, cum eâ cautione, ut interim, dum causa ad liquidum reducitur, ab Sacris conficiendis suspenderetur. Biennium tenuit hæc suspensio, donec tandem is, qui eum accusaverat, quasi secretum Sacramentalis Confessionis sigillum violasset, Villaricæ in Guairania morbo lethali corripere. Quo in morbo, coram legitimis testibus scripto dictoque accusationem retractavit, palam falsus, se falsam calumniam, assumptis in perjurium falsis testibus, innocentissimo viro adornasse, quod in se castigando verborum acrimoniam, rigidus vitiorum censor, adhibuisset. Codicillis Limam perlatis, Fidei Judices Emmanuéli Ortega victicem palmam obtulere. Diceres ab Deo Optimo Maximo sycophantæ calumniam permissam, ut Ortega de hæresi, de infidelitate, de Dæmonè toties victor, de calumniâ etiâ, in urbe novi orbis principe, inter nobilissimorum civium plausus, gloriosus triumpharet. Nec nostra Societas parca fuit in cohonestando viro: nam, respectu ad Apostolicos labores & tolerantiam habito, supremum votorum gradum linguæ Indicæ peritissimo in senectute extra ordinem obtulit; quem ipse ex demissione animi adire recusavit. Triumphalem Athletam Peruviae Prorex, Comes Montis Regalis, arduæ Chiriguanarum ferocissimorum Indorum expeditioni præfecit: apud quos læta habuit initia promulgationis Evangelicæ legis, spem facientibus Barbaris eam acceptandi: sed in progressu mille mortis pericula, & in-

CAPUT
XXIII.
Emmanuëlis Ortega vexatio.
1603.

Ejus latus.

Inquisitionis carcere detinetur.

Ab Sacris suspenditur.

Calumnia ad liquidum deducitur.

Absolvitur.

Honoratur.

*Churiguanis
proficitur.*

Moritur.

Laudatur.

numeri labores successere, Churiguanis mores avitos obstinate retinentibus. Perseveravit tamen Ortega, cum Hieronymo Villarneo, Sacerdote impigro, in regione perversa, per biennium integrum, quo sine notabili fructu transacto, recrudescente cruris, cui spina inhererat, dolore, Chuquisacam curationis ergo se contulit, ubi optimus senex agritudinibus oppressus, inter exercitia Religiosæ pietatis, domesticis & externis utilem operam navavit: donec anno millesimo sexcentesimo vigesimo secundo ad Carlos meliori sui parte evoleret, vir, si virtutes & facinora spectes, jure merito summis adnumerandus. Lusitania eum è nobili sanguine genuit, Brasilia juvenem educavit, Josephus Anchieta virum laborum comitem habuit, senio proximum Tucumania, & Paraquariæ Apostolicis hominibus patria præstantem, mirata est: Peruvia emerito triumphum dedit: Nierembergus, & Joannes Rho Heroibus suis addidere: Cælum, ut spes est, piis ejus manibus apothéosim fecit. Ipse ego denique, quod mearum partium fuit, extra Provinciam abeuntem sequutus, non deserui, donec Paraquariæ nostræ decus singulare ultimis officiis prosequeretur. Porro, ut hoc addam, nostrum Emmanuëlem nobilibus parentibus in Brasilia ortum, avunculum Episcopali pedo insignem habuisse; & ab ejus matre, selectissima matrona, Societatem nostram insignia beneficia accepisse, mihi incomperto est. In Brasiliam navigare volenti, mater, & avunculus obstitere; sed ipse, animarum Christo lucrandarum desiderio inflammatus, agnata vincula rumpens, eò celerrimè properavit, quò ab Divino Numine impellebatur: quæ desideria in ipsa Brasilia inter studia, & ceteras Religionis exercitationes mirum in modum auxit. Itaque, devorata Barbarorum linguâ, rebus agendis jam idoneus, multas Brasiliæ regiones utiliter percutrit. Una in expeditione centum leucas progressus, vix furibundorum Indorum laqueos evasit, narratque in annosa arboris concavo, Divi Xaverii exemplo, eorum insidias elusisse. Biennio integro Josepho Anchieta, Brasiliæ Provinciali, fuit à secretis, portentoque ejus & Apostolicæ vitæ non magis spectator, quàm sectator, à quo volens, lubensque in Australiores Americæ regiones navigare jussus, honestissimis facinoribus, suis temporibus à me denarratis, Societatem nostram decoravit.

CAPUT
XXIII
Sociorum
per Tucumaniam
labores.

1604.

Joannes Romerus ad portum Boni-aëris exciur.

Societas magni comparatur.

1604.

EODEM planè tempore, quo Ortega in Peruviam abiit, Joannes Romerus ex præscripto Visitatoris Socios cogens, tamdiu in urbe apud se detinuit, quousque, refocillatis per religiosa quietaque exercitia viribus, rursus per Tucumaniam dispararet. Ex quo, more sequentibus annis ad praxim redacto, insignes planè inter Indos & Hispanos utilitates perceptæ sunt: nam, præterquam quòd se invicem sermonibus & exemplis inflammarent, varias Indorum linguas, artes curandæ eorum feritatis, modum technas Dæmonum extricandi, & conscientiarum nodos dissolvendi, mutuo magisterio perdiscebant. At cum se rursus Deo pleni effundebant, conceptas per sacrum orium flammâs in omni generis homines miro animorum motu spargebant. Joannes Romerus, extra Tucumaniam etiam excurrens, ad portum Boni-aëris, per desertam centum & viginti leucarum planitiem, curam suam extendit: ad quem audiendum cum concurrere undique frequentes Barbaros, præter morem, cerneret, Episcopus Societatem Magnetii comparavit, ferrum & ferreos homines ad se occultâ vi trahentem. Anni hujus sæculi tertius & quartus, Apostolicis ad varias Indorum terras excursionibus, quamplurimis eorum millibus Sacramento procuratis, magna ex parte consumpti sunt: quibus utilitatibus sigillatim enucleandis supersedeo, ne lectoribus, novas res in Historia amantibus, fastidio sim.

CAPUT
XXV.
Ludovicus
Valdivia
Chilenos
Christo &
Regi conciliare adlaborat.
1605.

ANNO sæculi decimi-sexti quinto, res Chilenses, Alfonso Riberæ Prætoris fortitudine, utcumque contra rebelles firmatæ erant; & progressum habituræ videbantur, ni Præturam importunâ admodum tempestitate vertere jussus fuisset. Ipse Chilenam militiam ad Belgicæ recentia præcepta instruxerat: hostes, ut in Hollandorum finibus fit, constructis passim castellis, præsidio firmatis, coërcuerat: rebelles multis cladibus affecerat: quamplurimos Hispanos, factis irruptio-

nibus,

nibus, è dura servitute redemerat; adeò ut reliquos Prætores antecessores suos belli laude, omnium calculo, superârit. Sed quantum is Hispanæ militiæ gloriam apud Chilenos auxerat, tantum sibi offecit præfidentiâ meritorum: nam cum Provincialium Præfecti Regis legibus vetentur uxores ex suis præfecturis assumere, ne iudiciorum corruptioni per affinitates detur locus: Alfonso Ribera, Prætor, Matrimonium cum nobilissima femina in Chileno regno contrahere ausus est. Ob id Rex Catholicus utilem licet vitum, ne exemplo noceret, Chilensi præfecturâ multavit: ita tamen pœnam temperavit, ut aliis litteris eum Tucumania Prætozem, Chilensi dignitate paulò inferiorem, crearet. Eo amoto, Præfecturam Chilensem obtinuit Alfonso Garcia Ramon, qui dum Limâ iter habet, interpositâ Protegis autoritate, ab Societatis Provinciali Ludovicum Valdiviam, Theologiæ professorem, in spem componendi regni Chilenensis, sibi concedi impetravit. Ambo eadem nave vecti, tempestate & incendio pœnè periére. Tempestatem, invocato in auxilium Ignatio, evasère; incendium averit vigilantia Valdiviæ, intempestâ nocte fortuitâ flammâ, puppim ardere inclamantis, & nautas vectoresque ad extinguendum hortantis. Bino periculo defuncti, Conceptionis portum tandem tenuère. Conceptionis urbs Chileni regni Prætoris sedes, civibus & ædificiis modica, ad litus Pacifici maris protensa est; ejus ditio versùs regni Metropolim liberè spatiat: quâ rebellibus obvertitur, longè arctius coarctatur. Id spatium Alfonso Ribera, atque alii duces, castellis per justas intercapedines dispositis, occupavère: à quorum castellorum præfidiariis finitimi Barbari ægrè in amicitia retinebantur. Vix eò novus Prætor appulerat, cum diploma Regis, rebelles ad pristinam amicitiam, oblatâ præteritorum amistiâ, invitantis, publicari voluit. Mox profectionem indicit ad inspicienda castella, & pagos Barbarorum, vi aut sponte Hispano parentium: quorum Barbarorum ea conditio erat, ut hostium loco, si offensionem animorum spectares, jure habere posses: quocirca ad eos, quamvis amici dicerentur, nullus iritabat, nisi militum cohorte stipatus: nam malè fidas eis, quos solo metu tibi adstrictos habes. Prætozem tutabantur cohortes Regiæ: sed in uno Ludovico Valdiviâ plus præsidii erat; quàm in armatis militibus: quippe Barbari experimento & famâ didicerant, per Valdiviam nationem suam ab injuriis militum, & duro servitio ubique fuisse vindicatam. Igitur quoquò ibat, confertim confluebant populorum Primores, Parentem, Tutorem, & unicum corporum, animarumque solatium, eum vocitantes. Vicissimque Valdivia, occasione usus, quosquos poterat Christi & Regis Catholici partibus conciliabat. In Munitione, quam Levo vocant, viginti Casiqui conveniant; qui audito Valdiviâ de immortalitate animæ, cæterisque Fidei mysteriis disputante, in Christianorum album referri postulavère: ætate grandiores dilati sunt, donec morum constantiâ se probarent; infantibus omnibus sacro Fonte lustratis.

Alfonso Ribera laudatur.

Offendit Regem.

Chilensi præfecturâ multavit.

Tucumania præficitur.

Ludovicus Valdivia in Chilenum regnum navigat.

Invocato Ignatio tempestas sedatur.

Conceptionis urbi.

Barbari ad amicitiam alliciuntur.

Baptisimum postulant.

CAPUT

XXVI.

Pergit Valdivia Chilenos Barbaros ad partes trahere.

Tucapelanos conciliat.

Cum Barbaris de nostris mysteriis colloquitur.

CIRCA Paicavim, Hispanorum castrum, quadraginta Casiqui Tucapelana factionis incolebant, de quibus jure dubitates hostiumne, an amicorum loco haberes. Adeò, præter nomen amicorum, nihil pacifici præferebant. His offensus Prætor, hostes apertos minùs perniciosos æstimans, quàm fraudulentâ sub fronte hostiles animos gerentes, bellum ostentavit: sed Valdivia intercessit, obtinuitque ab Tucapelanis, ut, fraude depositâ, cum Hispanis bonâ fide pacem redintegrarent. Verùm cum aliunde bellum exmutua injuria resurgeret, Valdivia non tam Barbarorum in se studiis, quàm Dei ope fretus, sequester futurus, rebellantium terras, cum exiguo quinque militum comitatu adire ausus est. Venientem Barbari excepère humaniter, Casiquiis quamplurimis, honoris ergò, ad eum concurrentibus. Post officia gratulationis, Valdivia de bonorum malorumque finibus longam orationem contexit, quam ex abrupto interrupit è Barbaris nonnemo, interrogans unde, & à quo eam doctrinam hausisset? Valdiviâ respondente, id asseruisse Dei Filium. Ergo, subinfert Barbarus, vester Deus uxorem habuerit, si filium genuit. Tum Ludovicus magnificis verbis mysterium generationis Divinæ evolvens, adeò altè de Trinitate & Incarnatione differuit, ut Barbari veritatis splendore

*Offendit
ebrietatem
esse pecca-
tum.*

*Pluralita-
tem uxorum
damnat.*

*Avilus con-
fuitur.*

*Divinitas
Pillani ex-
ploditur.*

*Ludovicus
Valdivia
fugit.*

*Iterum rebel-
lium fines in-
greditur.*

*Militum du-
ces tres con-
ciliat.*

**CAPUT
XXVII.**
Captivo-
rum me-
morabilis
exitus.

ac granditate sermonis perfringerentur. Qui deinde, tracto ad varia sermone, eò tandem devoluti sunt, ut percunctarentur ex illo, cur Christiana lex ebrietatem damnaret? nam, inquiebant, si somno se sopientes non peccant, qua ratione tandem evinces ebrietatem, nihil ab somno differentem, esse peccatum? Cùm verò Valdivia ab ebrio, iudicii usum sibi violenter adimente, non minus peccari, quàm qui brachium abscinderet, demonstrasset: illi mox ab ebrietate ad contiguum vitium delapsi, sciscitantur, cur eadem lege vetitum esset, ne quis simul plures uxores haberet. Contrà Valdivia retorfit telum, vicissim sciscitans, cur suis uxoribus plures etiam maritos admittere non liceret? Ibi omnes acclamant in feminis id turpe esse, sed in viris nequaquam, consuetudine eos ab turpitudine eximente. Sed contra Ludovicus ostendit, consuetudine non tolli rationem malè facti. Nam ponamus, inquit, apud vos in usu ac honore esse, mortales trucidare, & viduas facere, an propterea desinet id esse malum, quia vos pessimam rem inter precipua decora reponitis? Magnâ noctis parte percunctando respondendoque consumptâ, sub auroram ex remotioribus Oppidis viginti Casiquii advenere, quos summâ oris alacritate amplexatus Valdivia, explicato Regis Catholici indulto, & eorum querelis, memoriæ atque patrocinandi ergo, in codicillos relatis, magnoperè sibi conciliavit. Eminebat auctoritate inter recentès advenas Avilus Casiquius, qui cognito, ab Valdivia asseri Christianorum Deum unicum esse rerum omnium Creatorem, magnâ indignatione refragatus, vociferatur, nequaquam se permissurum, ut Chilenorum Deo (Pillan vocant) vis creandi abrogetur. Valdiviæ verò interroganti de moribus phantasticæ hujus Deitatis, Avilus asseruit, eam esse sui Numinis conditionem, ut gentis Primores, necnon milites fortitudine insignes, post mortem ad loca tripudiis & compositationibus destinata æternùm beandos transferat: sanguinem nobilium virorum in bello occisorum circa Solem collocari, mutarique in nubes rubras, quibus Sol oriens subinde decoratur: at plebeios homines, & paupertate turpes, ab suo Deo nullo premio affici. Tum Ludovicus subridens; Quàm, inquit, vester ille Deus iniquus est; nam cùm constet plerosque gentis Primores, & milites fœdioribus flagitiis inquinari, quàm plebeios; quis non Deum in flagitiosos benevolum, & bonorum contemptorem rideat? Inter quos sermones, accepto ab comitibus indicio, in suspensionem infidiarum sibi paratarum veniens, ad Hispanorum munitionem dissimulanter fugâ se contulit: sed inanis fuerat comitum metus, nam iidem Casiquii, fide publicâ ad Valdiviam venere, gentem omnem immenso dolore affectam ob suspensionem contestantes, promittentesque, si ad interiora Regni secum ire vellet, se pacis inter hostes stabilendæ arbitros, & corporis custodes futuros. Non abnuvit Valdivia, seque ad hostilem terram ducendum ignotis hominibus permisit. Ibat per abrupta montium, per paludes, & invias ambages, donec tandem eò perveniret, quò ad colloquendum frequentes hostium Primores convenerant. Eo in colloquio, de Regis Catholici indulto, de modo perpetuandæ pacis cum Hispana natione, de lege Christiana promulganda, ita acutatum est, ut jam omnibus satis appareret, si vexationum causæ tollerentur, non gravatè se in fidem tutelamque Christi transituros. Non procul eo loco Barbaricæ militiæ duces tres, adnitente eodem, ab Hispanis se staturos spondere. Inda mulier, morti proxima, vi Sacramentorum dæmoni erepta, & portonto Christiana fides apud Barbaros assera est: quippe cùm puerpera pertinaciter ægtum infantem sacris aquis lustrari noller, quòd Christianis ritibus statim enecandum existimaret, incolumitatem promittente Valdiviâ, simul ac sacro fonte immerisa est, sanitatem recepit: quo miraculo percussa infantis tritavia, centenariâ major, accepto etiam Baptismo, Christianis se adjunxit: denique conciliatis Indorum plurimis, cum eodem comitatu incolumis Valdivia ad Hispanos rediit.

DUM verò ipse Arauci moratur, res accidit memorabilis. Post vastatas, ut supra demonstratum est, Chileni Regni Australes urbes, quamplurimæ Hispanorum familiæ, servitutem inter Barbaros servire cogebantur: quos inter miserè

gemebat

gemebat Heredia, vir honestus, hoc uno felix, quod conjugem suam, nobilem matronam, Marcellam Gragalem, cum gemina adultæ ætatis prole, captivitatis consortem haberet, nactusque esset herum non usquequaque ferocem, qui, præter certum fictitii vini dimensum, nihil admodum ab eis exigebat: quod penum, graviorum servitiorum metu, non indiligeret exequantur. Interim, ut fit, Heredia in compositatione jurgatus, probrosis valde verbis ab hero excipitur, cujus injuriæ homo Hispanus impatiens, repentinâ irâ correptus, ferro hominem transfadigit, trucidatque. Cæde patratâ, nequicquam insequentibus eum Barbaris, fugâ elabitur: & cum diu quæsitus nusquam appareret, phanatici homines, odio Hispani nominis, & cognati capitis desiderio irritati, in patricidæ filium natu majorem, nihil tale merentem, vertunt iram, raptumque, nequicquam reluctante matre, & innocentiam pueri obtendente, vivum flammis concremant: inter comburendum fati reum esse proclamantes, qui Hispano, & patricidâ patre genitus sit. Eo in cinerem redacto, matrona nobilis, viduata marito & orba filio, immenso oppressa dolore, superstitem filiolum amplexa, quid agimus, inquit, ô fili! afflictissimæ matris solatiûmne dicam, an brevi futurum novi planctûs argumentum? nam si Hispano & patricidâ patre genitum esse, scelus est, eadem te pœna ac fratrem tuum, crudeliter combustum, manet. At de me quid expectem? nisi ludibrium fieri lascipientibus Barbaris, in sceminam captivam mariti & filiorum ope destitutam feede involaturis. Nec plura loquuta, postquam ab nefando busto secessere Barbari, Deo in auxilium invocato, sub noctem cum filiolo per nota diverticula fugam arripit. Noctē progrediebantur prosequutorum furorem vitabundi: de die antra secessum, & campestris herbæ victum præbebant; metus dolore instigatus pedibus addebat alas; donec triduo itinere pœne exanimati in nemus ignobili pago adjacens succederent: ibi dum sunt, & mortem aut à fame, aut à Barbaris præstolantur, contigit ut mulier ethnica eò lignatum veniens in utrumque offenderet: cui Marcella, facinus & fugam matriti, filiique necem, nec non suam ac superstitis filioli calamitatem explicans, rogat ut utriusque misereri velit, si id denegat se nullum aliud perfugium habere. Illa obortis lachrimis blandè amplexata matronam, quantum in se est auxilium adpromittit; sed veteri se ait, ne in alias mulieres, lignandi aquandive ergò, illuc frequenter ventitantes, incidere. Si id fieret, indubiè alias calamitates in terrâ hostili non defuturas. Denique postquam diu quid faciendum esset ambæ agitassent, in id tandem devenere, ut effosâ humo in serobe sub arborum ramis tamdiu laterent, donec saniora consilia occurrerent. Nec diu fuit, cum Barbara mulier, idemtidem cibandi ergò ad utrumque rediens, se fugæ comitem, si ad Hispanos fugere velint, & viaticum offerret. Marcella, si id faciat, stabilem amicitiam & multa aliâ spondens, captatâ temporis opportunitate, se & filiolum barbaræ mulieri ducendos tradit. Ibant per secretas semitas tanquam aliud agentes, donec post triduum, Deo duce, Aratum, nobile Hispanorum castrum, pervenirent. Ibi tum aderat Ludovicus Valdivia, qui laudatâ Ethnicæ mulieris caritate, non dubitavit asserere dignissimum facinus ab summo Numine compensatum iri: veste itaque pretiosâ donatam interrogat, num Christiana fieri velit? Respondenti nihil à se optari magis, initialia tradit Fidei nostræ rudimenta, quæ memoriæ localis beneficio, ad singulos articulos, reminiscendi ergò, capillis ultra genua protensis innodatis, ante triduum nihil hæsitans cum recitasset, Mariæ nomen sortita, sacro Fonte lustrata est. Mœstam verò parentum desiderio, à se in patriâ relictorum, Valdivia proximâ spe pacis inter Chilenos & Hispanos incundæ solatus, sceminam honestissimis viris commendavit.

ET revera nihil Valdivia agebat intensius, quàm pacis negotium: fide publicâ rebelles adibat, querelas componebat, amicos confirmabat, ne Hispani servitiis indigenas irritare vellent, omni ope contendeat. Denique cum gravissima mala majora remedia, quàm quæ ipse per se adhibere posset, requirerent, interjecto tempore bis in Peruviam renavigavit, petiturus ab Comite Montis

Hispani conjuges captivantur.

Heredia berum maciat.

Heredia filius crematur.

Heredia ancoram filio fugit.

Barbara mulier fugientes comitatur.

Barbara mulier baptizatur.

CAPUT XXVIII.
Ludovicus Valdivia in Hispaniam navigat.

Regalis,

*Missus ab
Peruvia
Proregi.*

Regalis, & eo morte sublato, ab Marchione Montium Clarorum, Proregibus, ut nimiorum servitiorum usus tolleretur: nam satis constabat, nec apud Indos, nec apud hostes, in Chileno regno Fidem Christianam propagari posse, nisi servitia illa abolerentur. Verum quoniam nec ipse Marchio satis autoritatis & virium ad tantam rem conficiendam habere se fateretur, & omnia in pejus sub novo Chileno regni Prætoris caderent, habito Senatûs-consulto, Ludovicum Valdiviam ad Regem Catholicum in Hispaniam amandat, ut solidè extremæ calamitatis suprema potestas intercederet.

CAPUT
XXIX.
Societas
Paraquariæ
metropoli
restituatur.

*Jussu Clau-
dii Aquavi-
væ.*

*Marcellus
Lorençana
& Josephus
Catalanus
naufragan-
tur.*

*Episcopo oc-
currunt.*

*Benevolè ab
Assumptionis
civibus reci-
piuntur.*

*Lata excur-
sione.*

CAPUT
XXX.
Marcelli
Lorençanæ
vexator ca-
stigatur.

EODEM anno, Illustrissimus Dominus Ignatius Loïola, Divi Ignatii nepos, Paraquariensis Episcopus, Joanni Romero dedit litteras amicè minaces, aiens, se apud summum Pontificem, apud Regem Catholicum, & Societatis Generalem questurum, nisi Societas Paraquariæ restitueretur, quam si ab sua Diocesi abesse ante cognovisset, nunquam adductum iri, ut Episcopalem dignitatem admitteret. Quando hæc litteræ Joanni Romero, in Tucumania versanti, reddite sunt, eodem planè tempore Claudii Aquavivæ Generalis, & Peruvix Provincialis, eidem mandata perferebantur, quibus jubebatur, ob postulata Magistratûs Assumptionis urbis Paraquariæ, Marcellum Lorençanam restituere, cui additus est socius Josephus Catalinus in agro Romano natus, grandibus factis per medium ferme sæculum Annales nostros illustraturus. Hos adverso fluvio Argenteo, fluctus mari concitato similes evolvere solito, navigantes tempestas excepit, adeo scæda, ut rate cum vectoribus submersâ, vix latum unguem ab morte abfuerint. Emergere tamen, Indorum fluctus natando everberantium humeris, & Cœlitum, ut creditum est, ope. Atque ut videas summi Numinis Providentiam, mensam in deserto rursus ponentis: viatico corrupto, cum nihil ad longissimi itineris cibatum suppeteret, contigit ut eodem ferme tempore Illustrissimus Episcopus Loïola, secundo flumine è Paraquaria ad portum Boni-aëris navigans, ad naufragantium Sociorum litus appelleret, quos incredibili affectu amplexatus, Divinæ Majestati gratias egit, quod votorum compos, Societatem suæ Diocesi postliminiò restitutam videret. Secundum id post diurnum colloquium, & extemporales in arena epulas, dato diplomate, amplissimâ potestate ad res conscientiarum in Episcopatu suo componendas utrumque instruit, liberaliterque sui viatici parte donatos, ab se bene precatus amittit. Thomas Fildius, senex optimus, triennio integro in Assumptionis urbe persistens solus & æger, Societatis æstimationem vitæ integritate magis, quam litteris, sustentarat. Ubi verò Lorençana, & Catalinus, doctrinâ & virtute præstantes, magno civium plausu advenere, officia benefaciendi omnia in singulos Ordines pro dignitate dispensavere: & Catalinus statim nominis claritudinem sibi comparavit: nam cum nobili matronæ, de vita periclitanti, nec Canonici, nec cives, nec alii Religiosi homines persuadere quivissent, ut Christiano ritu in viaticum Corpus Christi sumeret, propterea quòd ex prava opinione mortem sibi accelerandam Sacramenti sumptione crederet. Is, precibus breviter fufis, obstinatæ fœminæ cœleste auxilium impetravit, quo adjuta, & peccata ritè deposuit, & magnâ profus pietate ultimis Mysteriis communicavit. Cæterum Socii non tantum urbi utiles erant, sed Indorum Oppida procul posita, Sacerdotibus destituta, per vices curatum ibant; tantâ virtutis opinione, ut exinde, quòd fœminarum aspectum, atque ciborum delicias fugerent, abstemii Patres per Paraquariam à Barbaris Jesu Socii vocitari cœperint. Lata hæc initia, pro humanarum rerum conditione, Lorençanæ vexatio, quæ deinde in suum vertit authorem, excepit. Res sic sese habuit.

INDI superiora Paraquarii littora incolentes, conjuratione factâ, per insidias aliquot Hispanos scædè trucidarant; ad quos castigandos dum Proprætor, aliquot armatis cohortibus comitatus, properat, malo consilio usus, omisâ rebellium vindictâ, ex itinere ad Guatorum gentem, amicam planè & innocentem, divertit: Inter quos trucidatione & populatione factâ, per nefas quamplurimos

in servi-

in servitutem abegit, & quasi prosperè rem egisset, bene magnam captivorum turbam cum militibus ovans in urbem invexit. Cumque eò processisset quorundam temeritas, ut captivos pro mancipiis palam distraherent, Lorençana, rei indignatione motus, primùm privatim, tum in principe templo pro concione, avaram immanuetudinem exagitat, interminans, n̄ innocentes Guati libertati pristinae restituerentur, Deum fusi sanguinis, & violatae per avaritiam libertatis, vindicem futurum. Hæc dicentem inturbat Canonicus, Ecclesie thesauro præpositus, Stentoreâ voce mandans, ne ultra verbum adderet, & concione abruptâ domum suam importunus declamator abiret. Quam contumeliam adeò patienter tulit Lorençana, ut nihil commotus, ne verbo quidem addito, posito reverenter pileolo, è templo illic abiret, concione universâ patientiæ miraculum in immensum prædicante. Vix è templo Lorençana abierat, cum Canonicus ille multum temeritatem suam inculpans, palam fatetur, immeritò virum Deo plenum & utilia suadentem abs se fuisse vexatum. Exinde ob imprudens factum tantis lancinatus est conscientie perpetuò fodicantis stimulis, ut nullam quietem sumere quiverit, donec interjecto tempore moreretur. Quamquam nec sic quievit: nam cadavere in tumulum illato, singulis noctibus audiri cœpta in templo inambulantis hominis umbra, longos catenarum nexu è Concionatoris pulpito ad Canonicorum cathedras formidabili strepitu concussuque trahentis, & ab Lorençanâ se cruciari miserum in modum inclamantis. Quod portentum plus valuit ad compescendam quorundam hominum in indefensos Indos violentiam, quàm si Lorençana perorasset, Dæmone inde detrimentum capiente, unde lucrum intentârât. Ordinaria per Paraquariam Sociorum gesta omitto: nam in Tucumaniam revocor, Petri Agnasci furus, viri supra communem hominum famam elati, debito encomio dishonestaturus.

PETRUS Agnascus, Lima in urbe natali, antequam vitam religiosam profiteretur, æger decumbens, Cælorum Reginam visibili specio spectare meruit, quæ clientem suum amplexa & sospitatem pollicita monuit, ut in filii sui Societate militaret, cuius beneficii per reliquam vitam quoties recordaretur, toties incredibili suavitate mentis eam contemplari sibi videbatur, quam corporeis oculis aliquando perspexerat. Si ob erratum aliquod in eum animadvertere parentes primarij planè decrevisent, ad Virginem MARIAM Matrem suam confugiens, mitigatis illis, illic patrociniū inveniebat. Si quid de penso Mariano sibi met ipsi imposito ex negligentia ommitteret, adversitate aliquâ illic castigari se sentiebat. Pro Christo pati ambiens, domi vernas & mancipia præmio alliciebat, ut se validissimè alapis contunderent. Præ aliis animi dotibus tres præsertim in eo eminere: Oratio, in quam vacui temporis horas & momenta omnia conferebat: Obedientia, pro cuius integritate sacrificium, somnum, quietem, atque adeò suavem cum Divino Numine familiaritatem omittenda sibi ducebat: Animi demissio, quâ nesciri & contemni summopere appetebat. In Apostolicis per Tucumaniam, excursionibus sæpè putidissima Indorum ulcera tractare, saniem & vermes abstergere, & Xaverianæ virtutis æmulus, plenis patellis ejusmodi sordium ejectamenta, stupentibus ad heroicæ fortitudinis miraculum Barbaris, forbere visus est. Suaviari plagas, miserimis quibuscumque adesse, cibos ingerere, somni parum capere, multum diu noctuque orare, flagellis in se crudeliter sævire, domi forisque Socios ad servitia prævertere, quotidianum boni patris exercitium erat. Novem Barbarorum linguis loquutum fuisse, in scriptoribus Societatis tradit Allegambe. Tygridem, canis instar domestici blandientem, innoxie manu mulsit. Joannes Romerus per Agnascum, invocato JESU nomine, ab vehemēti febre relevatum se fuisse narrabat. Quamplurimos Ethnicos per quindecim Tucumanicæ expeditionis annos ad partes Christi ab eo traductos esse in comperto est: donec Cordubæ apud Tucumanos, anno hujus sæculi quinto, nonâ Aprilis, omnium luctu efferretur. Super ejus sepulchrum, ob æstimationem meritorum, Deum orare graves viri soliti sunt. Nierembergii clarissimum virum inter Societatis heroës jure merito retulit.

Lorençana
vexatoris
Indorum
reprehendit.

Lorençana
patientia.

Canonici
Lorençana
vexatoris
mors.

Inquieti
mones.

CAPUT
XXXI.
Petrus
Agnascus
moritur &
laudatur.

Regina Cæ-
lorum Ag-
nasci appa-
ret.

Agnasci ora-
tionis stu-
dium.

Obedientia.
Humilitas.

Heroica fa-
cta.

Varianum
linguarum
pericia.
Mors.

CAPUT
XXXII.
Reliqui
Sociorum
per Tucumaniam
labores.
1606.

*Hispanorum
liberalitas.*

*Protervi
juvenis casti-
gatio.*

*Joannis An-
guli cōmen-
datio.*

*De Ferdi-
nando Mon-
roio.*

AT superstites per Tucumaniam Socii, more suo, flammam dissipabant. Darius Cordubenses, Romerus Rupices Barbaros, Gaspar Monroius alios; Ferdinandus Monroius & Joannes Viana, Lullanâ, Kakanâ & Quichoâ linguâ usi, Omaguacâs, Lullos, Saltenses aut Christo initiabant, aut resecebant, tantâ rerum omnium inopiâ, ut bene secum agi existimarent, cum rete pensile pro cubili, vile gossipium pro veste, & triticum Turcicum purâ aquâ coctum pro cibatu sup-peteret. Quamquam non tacenda Hispanorum quorundam pietas, comiteatûm Patribus longè ab urbibus in mediâ barbarie versantibus, ne inopiâ perirent, identidem submittentium. Nec Hispani negligebantur, quos dum in Sancti Michaëlis urbe Joannes Viana & Ferdinandus Monroius, antecinerilibus diebus procurarent, Juvenis, Patrum pietate, cives in templo ad avertendam profano-rum dierum proterviâ detinentium, spretâ, dum in phalerato equo ante templi fores magno strepitu lasciviret, repentino casu attritus, diuturno vulnere concives docuit, quàm facile sit Superis insolentium hominum fastum proterere. His in rebus dum sunt, Ferdinandus Monroius & Joannes Angulus in Peruviam revocantur. Hic Tucumanicæ missioni primus præfuerat, & Commissarium sancti Officii cum laude diu egerat. Ille breve expeditionis tempus magnitudine laborum compensaverat: uterque magnâ famâ postmodum in Peruvia decesserunt. De Ferdinando Monroio, Lucilli in agro Toletano nato, narratur, cum, cum de genibus coronam Marianam neceretur, ab fulmine circumdatum, invocata Virginis Matris ope, incolunitatem fuisse consequutum. Atque hæc sunt selecta Sociorum facta (nam quis omnia narret?) per amplissimas regiones viginti & uno annis felici serie ante foundationem Provinciæ continuata: quæ si quis primis quasi velitationibus levioribusque pugnis, donec plenâ acie contra Dæmonem dimicatum est, comparare velit, non admodum inficiabor. Quamquam primordia illa non ineptè conferri posse existimem cum naturâ embryonem prius effundente, paulatimque formante, quàm corpus perfectum in lucem emittat.

